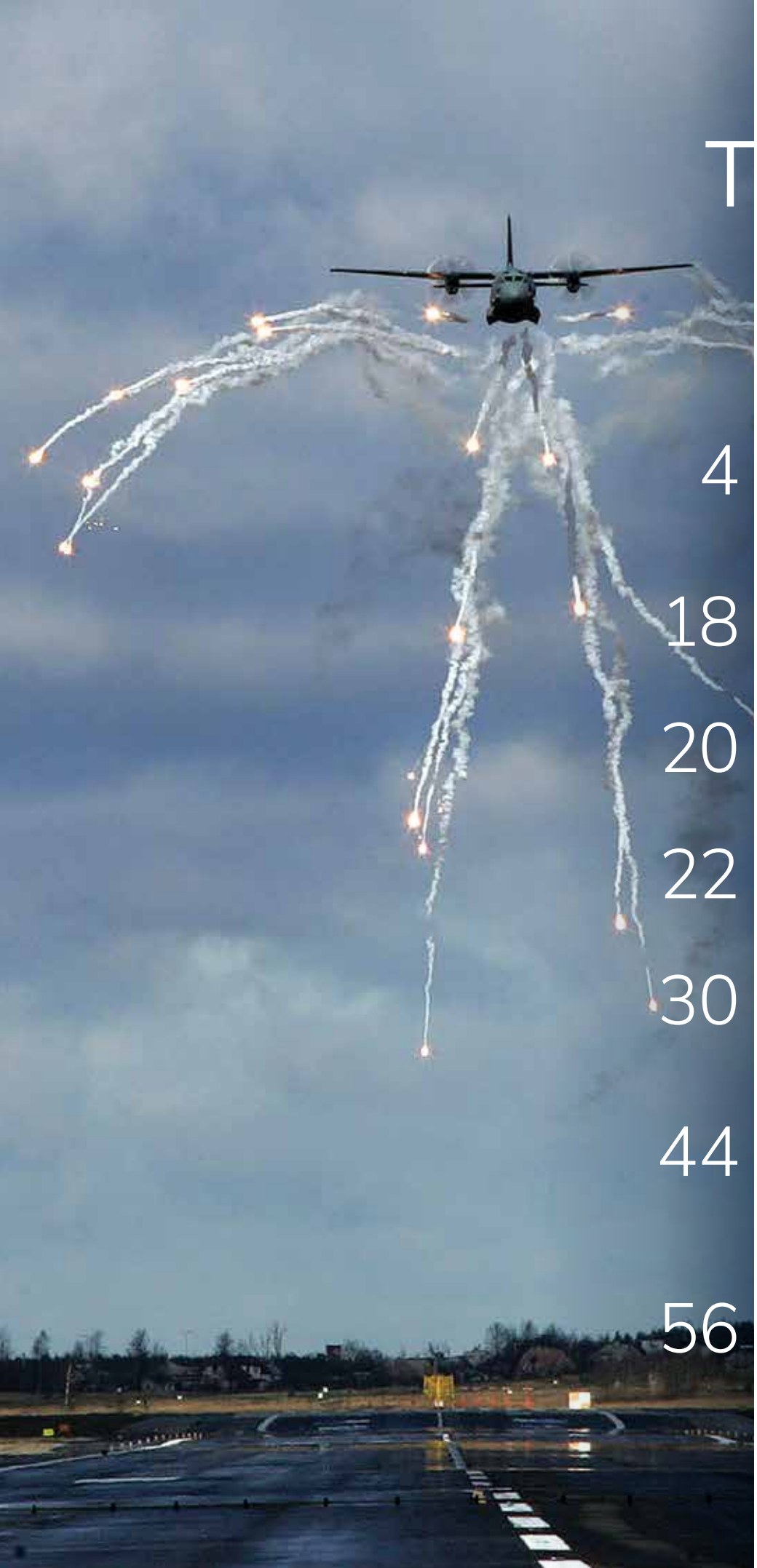
2026 m. Nr. 11 (2171)
lapkritis

TURINYS

4 **IŠ ARTI**
C-27J Spartan:
20 metų ariant dangų

18 **AKTUALIJOS**
Aukštesnė
sabotažo grėsmė

20 „Vakarai manęs
nesustabdys“

22 **FOTOREPORTAŽAS**
Ilgai lauktas PAGALIAU!

30 **ARSENALAS**
STEN. Paprastas,
pigus ir piktas

44 **VALIA PRIEŠINTIS**
Miško skruzdės
prieš sovietų lokį.
III dalis

56 **KARO ISTORIJA LINKSMAI**
Paskutinė dvikova

Gerbiamieji KARIO skaitytojai,

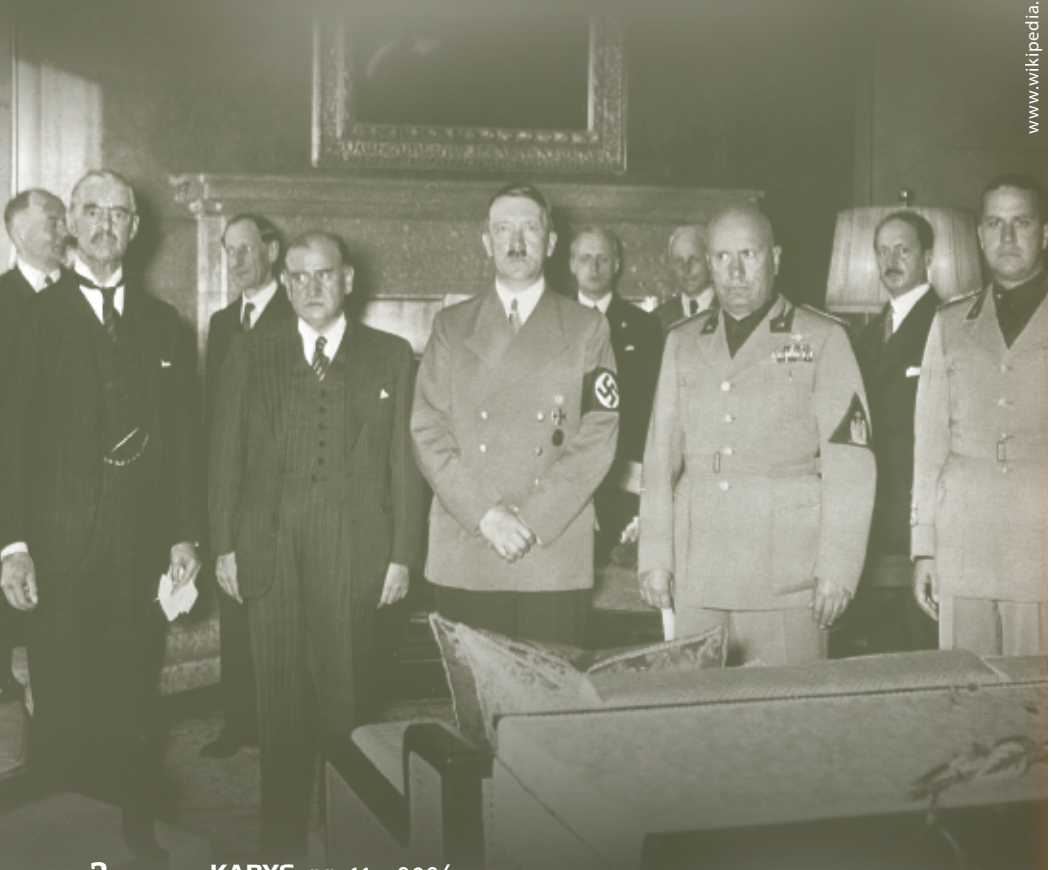
įdomu, kaip atrodytų šiandieninis pasaulis, jei, pavyzdžiui, tolimais 1943-aisiais Vakarų valstybės būtų ėmusios ir nusprendusios sėsti prie derybų stalo su Trečiuoju Reichu. Tiesa, Vakarų Europa tokį „eksperimentą“ jau buvo atlikusi 1939 m. Miunchene, sutikdama patenkinti tuometinį teritorinį Adolfo Hitlerio apetitą, tačiau jau tais pačiais metais gavo bene skaudžiausią istorinę pamoką ir bent jau iki II pasaulinio karo pabaigos tokios klaidos nebekartojo.

Kitą istorinę Vakarų klaidą 1946 m. įgarsino Winstonas Churchillis, suvokęs, su kokia klasta bei hegemoniniais kėslais antihitlerinėje koalicijoje veikė kita – sovietų – diktatūra, vedina Stalino, kurį ir šiandien idealizuoja pagrindinis kremliaus vadeiva.

Ukrainos prezidentas Volodymyras Zelenskis neseniai perspėjo, kad, net ir atidavus Donbasą rusijai, Putinas nesustos. Lygiai taip pat, kaip ir 1939-aisiais nesustojo A. Hitleris, o Stalinas nepasitenkino slaptųjų Molotovo–Ribbentropo pakto protokolų suteiktu „grobiu“.

Vertybine prasme pačios derybos su rusija yra klaida. Klausimas tik – kokią kainą mokėsime už šių derybų pasekmes?

Pagarbiai
Darius Varanavičius,
vyriausiasis redaktorius

www.wikipedia.org nuotr.

KARYS

Žurnalas KARYS įsteigtas Lietuvoje 1919 m. – Nepriklausomybės kovų metais.
Atgaivintas Jungtinėse Amerikos Valstijose 1950 m.
Atkurtas Lietuvoje 1991 m.

REDAKCIJA

- vyr. redaktorius
  Darius Varanavičius,
  Darius.Varanavicius@mil.lt
  tel. +370 5 210 3897
- redaktorius Dalius Žygelis,
  Dalius.Zygelis@mil.lt
  tel. +370 5 273 5744
- korespondentai:
  Ilona Skujaitė, tel. +370 5 210 3895,
  Žydrė Švobienė, tel. +370 5 278 5285,
  Laura Janušienė, tel. +370 264 8573
  Darius Sutkus, tel. +370 5 210 3896,
  Lukas Yla, tel. +370 7 068 0270
- dizainerė Aistė Lapinskaitė,
  tel. +370 5 210 3896
- administratorė Aušra Narsutytė,
  tel. +370 5 210 3895
- archyvo tvarkytojas
  Valdas Balciukevičius,
  tel. +370 5 210 3895

Adresas

- Totorių g. 25, LT-01121 Vilnius
- Norintiems užsisakyti
  šį žurnalą kreiptis:
  tel.: +370 5 210 3895,
  +370 5 210 3897
  arba el. paštu
  Ausra.Narsutyte@mil.lt

I ir IV viršeliuose –
vyr. srž. spec. Karolio Kavolėlio nuotr.

- Leidėja – Krašto apsaugos ministerija
- Redakcijos nuomonė nebūtinai sutampa su autorių nuomone
- Nuotraukos, rankraščiai negrąžinami ir nerecenzuojami
- Tiražas 2 700 egz. (lietuvių k.); 300 egz. (anglų k.)
- Spausdino Lietuvos kariuomenės Karo kartografijos centras, Muitinės g. 4, Domeikava, LT-54359 Kauno r.
- ISSN 2029-5669
- Užs. GL-770

Prisidėk prie
bendrų tikslų!

BROLIAI
AITVARAI

Skirk 1,2 %

Įsigyk Brolių Aitvarų atributikos

BroliaiAitvarai.lt

C-27J S

Galingi varikliai, universalumas, gebėjimas kilti nuo trumpų gruntinių takų arba ant jų nusileisti – tai buvo pagrindiniai argumentai, lėmę Lietuvos sprendimą 2006 m. įsigyti tris itališkus transportinius lėktuvus *C-27J Spartan*. Tai yra vieni Karinių oro pajėgų (KOP) orlaivių, sulaukę išskirtinio šalies vadovų bei politikų dėmesio. Šie patikimi „dangaus artojai“ tęsia tarnybą ir per du dešimtmečius išraižė tūkstančius mylių Lietuvos bei kitų šalių padangėse.

Penktadalis amžiaus tarnyboje – tai ne tik *C-27J Spartan* skrydžio valandos, įvairiausi maršrutai, tonos degalų, dešimtys orlaivį pilotavusių lakūnų, tūkstančiai pergabentų žmonių ir krovinių, bet ir išties ryškus pėdsakas Lietuvos karinės aviacijos istorijoje – ne veltui šis lėktuvas vadinamas „padangių darbiniu arkliu“.

PARTAN: 20 METŲ ARIANT DANGŲ

ILONA SKUJAITĖ

Per du dešimtmečius trys KOP transportiniai lėktuvai *C-27J Spartan*, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių garbei pavadinti *Gediminu*, *Algirdu* ir *Vytautu*, patyrė visko: nuo aštrių diskusijų Seimo koridoriuose dėl dažno jų remonto ir „kosminių“ atsarginių detalių kainų, skundų dėl per didelio triukšmo salone, pasipiktinimo, kai dėl techninių gedimų teko atšaukti kai kuriuos suplanuotus šalies vadovų skrydžius, iki liaupsių po tylių, kritiškai svarbių misijų, apie kurias visuomenė sužinodavo tik joms pasibaigus – įgulos operatyviai kildavo bet kuriuo paros metu, kad gabentų donorų organus, skraidintų karius į karštuosius pasaulio taškus ar evakuotų Lietuvos piliečius iš krizių apimtų zonų.

Vienas iš pirmųjų *C-27J Spartan* lakūnų mjr. Jurijus Jakšys ir tuometinis KOP vadas plk. Artūras Leita.

***C-27J Spartan* įsigijimo sutarties pasirašymo ceremonija. 2006 metai.**

Aviacijos šventė KOP Aviacijos bazėje Šiauliuose. 2007 m. birželis.

Šių orlaivių skrydžių geografija apima tris žemynus – Europą, Afriką ir Aziją, o *C-27J Spartan* įgulos vykdė pavojingas misijas karštuosiuose pasaulio taškuose Afganistane, Irake, Centrinėje Afrikos Respublikoje ir Ukrainoje. Jie skraidino karius ir ginkluotę, evakavo Lietuvos bei sąjungininkų piliečius iš karinių konfliktų zonų, teikė humanitarinę pagalbą. Tarp jų keleivių buvo ne tik Lietuvos vadovai ir kiti svarbūs asmenys, bet ir našlaičiai iš vaikų namų, delfinai, kuriuos iš remontuojamo Klaipėdos jūrų muziejaus teko pergabenti į zoologijos sodą Graikijoje, iš Anglijos deportuoti lietuviai nusikaltėliai ir Bulgarijoje sučiuptas liūdnai pagarsėjęs Henrikas Daktaras.

Per ilgametę tarnybą ore pasikeitė ne viena šį orlaivį aptarnaujanti įgula – pirmieji *C-27J Spartan* lakūnai savo karinę karjerą jau baigė, dabar prie šturvalo sėda jau nauja karta, o ir pačiam transporto lėktuvui atėjo metas atsinaujinti, nes kadaise jame instaliuota itin moderni avionika jau nebeatitinka nūdienos aviacinių reikalavimų.

TRANSPORTINIS LĖKTUVAS *C-27J SPARTAN*

Paskirtis:
- karių ir krovinių transportavimas;
- svarbių asmenų transportavimas (tokiu atveju naudojamas ypatingai svarbių asmenų gabenimo modulis);
- desantavimo užduočių vykdymas;
- medicininė evakuacija.

Techninė charakteristika:

Gamintojas	*„Alenia Aeronautica S.p. A“*, Italija
Ilgis	22,7 m
Sparnų mojis	28,7 m
Aukštis	9,6 m
Varikliai	2 – *Rolls-Royce/Allison AE 2100 D2* (4637 AG) (turbosraigtiniai)
Maksimali pakilimo masė	30 500 kg
Maksimali krovinio masė	10 000 kg
Maksimalus keleivių skaičius	50
Skrydžio nuotolis: be krovinio pilnai pakrautas	 5 925 km 1 852 km
Maksimalus skrydžio aukštis	9 150 m
Įgula	3 asmenys (įgulos vadas, antrasis pilotas, borto operatorius)

Kitos savybės
- Orlaiviui pakilti užtenka apie 700 m, nutūpti – apie 340 m tako. Gali pakilti į 9 100 m aukštį, išvystyti 550 km/h greitį. Pakanka vieno degalų pasipildymo, kad lėktuvas nuskristų nuo Šiaulių iki Afganistano.
- Gali skraidinti 50 karių arba 46 parašiutininkus. Lėktuve gali būti greitai įrengtos 36 gulimos vietos ligoniams, taip pat numatyta galimybė skraidinti visureigį *HMMWV* arba šarvuotį *M113*. Galima greitai pakrauti arba iškrauti 3 standartines aviacinių krovinių paletes, prireikus sumontuojamas ypatingai svarbių asmenų gabenimo modulis.
- Nenutūpdamas ore gali skristi 8 valandas. Jame sumontuota pagalbinė jėgainė, užtikrinanti autonominį elektros energijos tiekimą, priklausomai nuo oro sąlygų, kondicionuojanti arba šildanti įgulos kabiną bei keleivių arba krovinių skyrių, taip pat naudojama pagrindiniams varikliams užvesti. Ši funkcija yra kritiškai svarbi nusileidus lauko ar laikinose skrydžių aikštelėse, kur nėra antžeminės lėktuvų aptarnavimo infrastruktūros. Orlaivyje integruotos modernios skrydžio valdymo bei navigacijos sistemos, taip pat autopilotas ir automatinė variklių traukos kontrolės sistema.
- Šie lėktuvai dažnai vadinami „mažaisiais herkulesais“, nes jie yra mažesni už amerikietiškus transporto lėktuvus *C-130J Hercules,* bet turi daug lygiai tokių pačių sistemų ir tos pačios serijos „*Rolls-Royce*“ variklius (*Spartan* turi 2, o *Hercules* – 4).
- Be Lietuvos, tokius lėktuvus naudoja Bulgarija, Graikija, Italija, Jungtinės Amerikos Valstijos, Marokas ir Rumunija.

Lietuvos kariuomenės inf.

„Draugiškas“ lakūnams

KOP Aviacijos bazės Oro operacijų grupės vadas plk. ltn. Mindaugas Garbenis yra vienas daugiausiai su *C-27J Spartan* skraidęs lakūnas: jo skrydžių knygelėje užfiksuota 2 900 šio orlaivio pilotavimo valandų. Tikėtina, kad šis skaitliukas dar ilgai nebus išjungtas ir „prisuks“ 3 000 skrydžio valandų. „Nors šiuo metu tarnauju Aviacijos bazės štabe ir dirbu vadovaujamą darbą, skrydžių vis dar neatsisakau, – pasakojo karininkas. – Tiesą sakant, iš pradžių net nesvajojau būti karo lakūnu, bet, kai po mokslų Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijoje (LKA) mums buvo pasiūlyta tęsti studijas tuometinio Vilniaus Gedimino technikos universiteto Antano Gustaičio aviacijos institute, susidomėjau ir sėkmingai įveikiau atranką. Nuo to karto nebuvo nė vienos dienos, kad gailėčiausi savo sprendimo.“

Plk. ltn. M. Garbenis buvo iš pirmosios kariūnų, tapusių karo aviatoriais, laidos, tačiau kai į KOP Aviacijos bazę Šiauliuose atvyko vienuolika ką tik paruoštų jaunųjų pilotų, skraidyti su naujutėlaičiais *C-27J Spartan* lėktuvais jiems niekas neleido dėl patirties stokos, nes institute vaikinai buvo pilotavę tik civilinius vienmotorius lėktuvus *Cessna-152* ir *Cessna-172*. Taigi jie buvo paskirstyti po tuometines eskadriles – transporto lėktuvų, lengvųjų atakos lėktuvų *L-39* ir sraigtasparnių, o už *C-27J Spartan* šturvalo sėdo to meto didieji Lietuvos karo aviacijos asai – labiausiai patyrę lakūnai. Transporto eskadrilės naujokai beveik porą metų kaupė patirtį skraidydami su kiek mažesniu kariniu čekišku dvimotoriu lėktuvu *L-410*, kol atėjo ir jų eilė.

„Kai mus pagaliau paskyrė skraidyti su lėktuvais *C-27J Spartan*, pirmiausia išsiuntė mokytis į Italiją, kad skrydžio simuliatoriuje perprastume orlaivio valdymo principus. Jie iš esmės buvo tie patys, tačiau prietaisai pilotų kabinoje buvo labai skirtingi: lėktuve *L-410* buvo analoginiai, o *C-27J Spartan* – modernūs skaitmeniniai. Mums skrydžio duomenis reikėdavo suvesti į kompiuterį. Grįžę iš Italijos toliau kaupėme patirtį skraidydami: per bazinį rengimą atlikome vizualius, paskui – instrumentinius ir naktinius skrydžius, šlifavome visas lėktuvo valdymo procedūras, skraidėme po įvairius oro uostus Lietuvoje, o paskui prasidėjo logistiniai skrydžiai gabenant keleivius ir krovinius po visą Europą. Vėliau dar vyko ir karinis rengimas: tūpėme ant gruntinių ir trumpų takų, desantavome karius, skraidėme žemame aukštyje, kol sukaupę patirties tapome visaverčiais antraisiais pilotais, o vėliau ir kapitonais“, – pasakojo plk. ltn. M. Garbenis.

Skrydžiai į Afganistaną buvo itin didelis iššūkis lakūnams, ypač leidžiantis ant trumpo kilimo ir tūpimo tako Čagčarane, kai įgulai tekdavo skaičiuoti kiekvieną jo centimetrą ir itin atidžiai viską planuoti.

Paklaustas, ką mano apie šį KOP transporto lėktuvą, patyręs lakūnas pasakojo, kad Aviacijos bazės naujoko akimis *C-27J Spartan* buvo didžiausias ir moderniausias orlaivis, su kuriuo norėjo skraidyti visi. „Tai – išties lakūnams itin „draugiškas lėktuvas“, nes jis lengvai valdomas, galingas ir tinkamas taktiniams skrydžiams bei perveži-mams, bet šiuo metu rinkoje jau yra geresnių alternatyvų logistiniams skry-džiams atlikti“, – teigė karo lakūnas.

Didysis iššūkis – Afganistanas

Lietuvai įsitraukus į NATO Tarp-tautinių saugumo paramos pajėgų (angl. *International Security Assistan-ce Force*, *ISAF*) misiją Afganistane ir nuo 2005 m. prisiėmus atsakomybę už Goro provincijos atkūrimo grupės veiklą, prasidėjo ir *C-27J Spartan* aktyviausias darbymetis.

Apskritai ši misija buvo vienas pa-grindinių tikslų, dėl kurių Lietuva įsigijo šį orlaivį. Jis gali be nutūpimo skristi iki 8 valandų, pakilti vos 700 m ilgio ruo-že, o nutūpti ant 340 m gruntinio tako. Be to, tik kartą pasipildęs degalų, lėk-tuvas gali įveikti 4000–4500 kilometrų atstumą nuo Šiaulių iki Afganistano. Nuo 2008 m. šiais transporto lėktuvais buvo reguliariai gabenami Lietuvos kariai, kroviniai, užtikrinamas logistinis aprūpinimas bei vykdomos sužeistųjų evakuacijos misijos tiesiogiai į Goro provincijos sostinės Čagčarano gruntinį aerodromą ir kitas regiono bazes.

Skrydis iš Šiaulių į Afganistaną trukdavo apie 15 val. su pertrauka – kartais nusileisdavo Azerbaidžane šiek tiek pailsėti ir papildyti degalų atsargų.

„Mūsų, tuomet dar nepatyrusių *C-27J Spartan* lakūnų, niekas neleido į karštuosius taškus, bet mes įdėmiai klausėmės kolegų pasakojimų, apie skrydžio sąlygas: nardymą kalnų tarpekliuose žemame aukštyje saugantis priešų atakų, gruntinį taką Čagčarane, kuriame nebuvo nei oro uosto, nei skrydžio vadovų, o lėktuvą tūpimui „užvedinėjo“, naudodami radijo ryšį, patys Lietuvos kariai. Veikiausiai tai nebuvo lengvi ir komfortiški skrydžiai nei keleiviams, nei lakūnams“, – pasakojo plk. ltn. M. Garbenis.

Pirmą kartą į Afganistaną jis pats nuskrido tik po kelerių metų. Nors tada pilotų kabinoje ir sėdėjo vadinamojoje trečioje kėdėje, skirtoje instruktoriui ar stebėtojui, bet prisiminimai vis tiek ryškūs iki šiol. „Orlaivį valdė prityrusi įgula, o aš stebėjau, kaip lakūnai palaiko radijo ryšį bei vykdo kitas skrydžio procedūras. Kadangi per vieną dieną iš Lietuvos iki Afganistano nenuskrisi – įguloms reikėjo privalomo poilsio bei orlaivio degalų atsargų papildymo – po maždaug 8 valandų skrydžio tūpėme Azerbaidžane. Paskui skristi iki Kabulo tebuvo likusios maždaug 5 valandos. Skrydžio metu buvo išties įdomu stebėti mūsų akiai neįprastą peizažą: dykumas ir daugybę naftos platformų Azerbaidžane, aukštus kalnus, supančius Kabulą. Labai įdomus buvo ir pats skrydžio planavimas, nes yra skirtumas skraidyti taikiame danguje ir oro erdvėje virš šalies, kurioje vyksta karas. Taigi prieš įskrendant į Afganistano oro erdvę reikėjo su Jungtinių Amerikos Valstijų kariais suderinti visą skrydžio maršrutą, gauti leidimus ir naujus lėktuvo šaukinius“, – pasakojo plk. ltn. M. Garbenis.

Kiek vėliau į Afganistaną jam teko skraidyti ir kaip antrajam pilotui, ir kaip lėktuvo kapitonui, o dažniausiai tekdavo leistis Kabule, Kandahare ir Herate – iš esmės tai buvo įprasti civiliai oro uostai, turintys savo skrydžių vadovus, tik pritaikyti karinėms to meto reikmėms. „Skrydžiai į karo zoną buvo neįkainojama patirtis, nes dabar turiu aiškų supratimą, kaip reikia skraidyti nedraugiškoje aplinkoje ir apskritai, kokia yra taktinių skrydžių realybė, o ne teorija ar pratybos“, – akcentavo patyręs *C-27J Spartan* lakūnas.

Paklaustas, koks buvo pavojingiausias momentas, skraidant į Afganistaną, plk. ltn. M. Garbenis papasakojo atvejį, kai automatiškai suveikė vadinamieji *fleirai* – lėktuvo šiluminiai užtaisai, skirti apgauti ir

nukreipti priešlėktuvines raketas. „Tai yra automatizuota sistema, kartą labai netikėtai suveikusi skrendant į Kabulą. Lėktuve tiesiog pradėjo kaukti artėjančių raketų perspėjimo sistema [angl. *Missle Warnig System*] ir perspėjimo apie lazerinę spinduliuotę sistema [angl. *Lazer Warning System*]. Matyt, jos buvo užfiksavusios kažkokį blykstelėjimą. Iš pradžių man buvo toks lengvas šokas – šis įvykis išgąsčio įvarė visiems, bet viskas baigėsi laimingai“, – pasakojo karo lakūnas.

Lankyti Lietuvos karių Afganistane dažnai vykdavo ir šalies politikai.

TARPTAUTINIAI TAKTINIAI MOKYMAI *C-27J SPARTAN* ĮGULOMS

KOP *C-27J Spartan* lėktuvai ir įgulos jau daug metų aktyviai dalyvauja tarptautinėje Europos taktinio oro transporto programoje (angl. *European Tactical Air Transport Programme, ETAP*) bei kasmetinėse pratybose „*European Spartan*“. Šios iniciatyvos, organizuojamos Europos gynybos agentūros, padeda stiprinti karinį bendradarbiavimą ir taktinį pasirengimą.

REALISTIŠKA TAKTINĖ APLINKA IR SCENARIJAI

Šių treniruočių pagrindinis tikslas – sustiprinti oro transporto įgulų taktinius gebėjimus, suvienodinti bendras procedūras ir pagerinti tarpusavio sąveiką vis sudėtingesnėje geopolitinėje aplinkoje. Pastaruosius 5–7 metus Lietuvos lakūnai į šiuos mokymus siunčiami tam, kad įgytų neįkainojamos patirties sudėtinguose, priartintuose prie realios krizės pratybų scenarijuose.

- **Skrydžiai žemame aukštyje.** Treniruojamasi manevruoti priešo teritorijoje išvengiant radiolokacinio aptikimo.
- **Naikintuvų palyda ir grėsmių imitacija.** Skrydžiai vykdomi užtikrinant naikintuvų palydą, imituojant priešo veiksmus bei oro erdvės gynybą.
- **Taktinis krovinių gabenimas ir desantavimas.** Vykdomas tikslus krovinių pristatymas ir nuleidimas parašiutais neparuoštose zonose.
- **Tarptautinė aplinka.** Pratybose dalyvauja transporto lėktuvai iš įvairių Europos šalių, įgulos vykdo skrydžius bendrose formuotėse grupėmis, užtikrindami sklandų skirtingų šalių įgulų darbą vykdant bendras užduotis.

Europos gynybos agentūros inf.

Nauja karta ir modernizacija

Šiuo metu KOP Aviacijos bazėje vyksta dviejų naujų *C-27J Spartan* lakūnų pirmieji skrydžiai, kuriuos prižiūri atvykęs instruktorius iš Italijos. Vienas iš jų, vyr. ltn. Mykolas Velžys, sako, kad tikrai nuo vaikystės nesvajojo tapti karo lakūnu, bet įstojęs į LKA pasinaudojo pasiūlymu išbandyti šią profesiją, o dabar atidūrė *C-27J Spartan* lakūno krėsle. „Neseniai grįžau iš mokslų Italijoje, kurie vyko pas lėktuvo gamin-

tojus Turine, ten mokinomės teorijos ir treniravomės skrydžio simuliatoriuje. Skraidėme 15 sesijų po 3 valandas, šlifavome skrydžių valdymo procedūras ir įvairius avarinius atvejus, pavyzdžiui, buvo imituojamas gaisras, įvairūs variklio, avionikos gedimai, – pasakojo naujasis *C-27J Spartan* lakūnas. – Skraidyti su šiuo lėktuvu man patinka, nes varikliai tikrai galingi, lengvai pakelia lėktuvą nuo trumpo tako – tokių orlaivių apskritai nėra daug. Be to, *C-27J Spartan* yra gana manevringas – nors ir sunkus, bet gali laviruoti ore aštriais kampais. Iš pradžių kartu su instruktoriumi skraidėme dieną, kai geras matomumas, atlikdami paprastus pratimus. Tai – pakilimas, skridimas tiesiai, posūkiai, tūpimas ir kiti manevrai, kad priprastume prie orlaivio valdymo ypatumų. Dirbant skrydžio treniruoklyje nesijaučia realaus šio didžiulio lėktuvo svorio, todėl prie jo specifikos reikia priprasti praktiškai. Vėliau bus skrydžiai pagal prietaisus (instrumentiniai), skrydžiai naktį ir karinis taktinis rengimas. Asmeniškai labiausiai laukiu krovinių desantavimo su parašiutais – man tai atrodo viena įdomiausių ir dinamiškiausių užduočių.“

Naująjį *C-27J Spartan* lakūną vyr. ltn. Mykolą Velžį labiausiai žavi šio lėktuvo variklių galia ir manevringumas.

Plk. ltn. M. Garbenis sako, kad transporto eskadrilėje norėtųsi turėti daugiau jaunų karo lakūnų nei yra šiuo metu, bet situacija tokia, kad tenka dėl jų konkuruoti su civiline aviacija: „Tiesa, dabar šiek tiek lengviau, nes lakūnai yra įtraukti į Lietuvos kariuomenės trūkstamų profesijų sąrašą, todėl atsirado galimybės jiems mokėti didesnes algas, nes civiliniame sektoriuje jos yra kur kas didesnės. Be to, neblogai veikia sumanymas kariūnams siūlyti tapti karo lakūnais – kasmet atsiranda susidomėjusių, o po aviacinių studijų jie atvyksta tarnauti į KOP Aviacijos bazę.“

Paklausti, ar 20 metų tarnybos karo lėktuvui, užsitarnavusiam darbinio arklio reputaciją, daug ar mažai, skirtingų kartų karo lakūnai sako, kad gerai prižiūrint lėktuvą – tai dar labai normalus amžius skraidyti. Žinoma, atsiranda vadinamasis detalių nuovargis, tačiau lėktuvai *C-27J Spartan* nuolat tvarkomi, o artimiausiu metu numatytas išsamus jų avionikos atnaujinimas (angl. *Upgrade*). Toks sprendimas buvo priimtas po to, kai pernai Valstybės gynimo taryba atidėjo naujų karinių transporto orlaivių įsigijimo projektą iki maždaug 2030 m., o Krašto apsaugos ministerija ir Lietuvos kariuomenės vadovybė nusprendė modernizuoti dabartinį *C-27J Spartan* parką, kad šie orlaiviai galėtų sėkmingai skraidyti iki 2036 metų.

Šiuo metu Lietuvos kariuomenė jau pasirašė 20 mln. eurų vertės sutartį su Italijos įmone „*Leonardo S.p.A. – Aircraft Division*“ dėl lėktuvų *C-27J Spartan* logistinio palaikymo. Italų bendrovė įsipareigojo teikti atsarginių detalių remonto ir keitimo paslaugas, sukalibruoti antžeminę įrangą, atnaujinti sistemas ir mokyti personalą. Sutartis sudaryta trejiems metams su galimybe ją pratęsti iki 9 m., o atsiradus papildomam poreikiui ar siekiant sumažinti orlaivių prastovos laiką gedimo atveju, papildomai numatyta galimybė įsigyti detalių bei priežiūros paslaugų už kelių milijonų eurų sumą.

Tikimasi, kad šie žingsniai užtikrins ilgalaikę KOP transporto lėktuvų *C-27J Spartan* eksploatacinę parengtį, sudarys sąlygas efektyviai planuoti logistinį aprūpinimą ir garantuos, kad šis padangių „darbinis arklys“ ir toliau sėkmingai vykdys užduotis tiek šalies viduje, tiek tarptautinėse bei NATO operacijose. ■

Alfredo Pliadžio, št. srž. spec. Luko Kalvaičio, KOP Aviacijos bazės archyvo nuotr.

LITHUANIAN AIR FORCE
VYTAUTAS

20 METŲ *C-27J SPARTAN* TARNYBA KOP: ĮDOMIAUSI FAKTAI

KOP Aviacijos bazėje dislokuoti taktiniai transporto lėktuvai *C-27J Spartan* jau du dešimtmečius yra nepakeičiama Lietuvos kariuomenės logistinio aprūpinimo ir operacinio lygmens pratybų dalis. Šie orlaiviai pakeitė pasenusius sovietų gamybos transporto lėktuvus *An-26*, nes pasižymi išskirtiniu techniniu universalumu, galingais varikliais, galimybe tūpti ant neparuoštų gruntinių kilimo ir tūpimo takų bei gebėjimu be degalų papildymo įveikti tolimus atstumus.

Įsigijimas ir vardynos

2006 m. birželį Lietuvos krašto apsaugos ministerija pasirašė 75 mln. eurų vertės sutartį su Italijos bendrove *„Alenia Aeronautica S.p.A.“* dėl trijų orlaivių įsigijimo. Sandoryje buvo numatyta, kad lėktuvai Lietuvą pasieks etapais, o jiems bus suteikti Lietuvos didžiųjų kunigaikščių vardai:

- *Gediminas* (borto Nr. 6) – pasiekė Lietuvą 2006 12 22;
- *Algirdas* (borto Nr. 7) – atvyko į Šiaulių aviacijos bazę 2008 12 06;
- *Vytautas* (borto Nr. 8) – pristatytas 2009 10 12.

Tarptautinės pratybos ir lakūnų rengimas

Nuo 2011 m. *C-27J Spartan* įgulos beveik kasmet dalyvauja tarptautinėse pratybose *„European Spartan“*, dažniausiai vykstančiose kalnuotose šalyse – Bulgarijoje, Portugalijoje, Rumunijoje ir Slovakijoje. Šiose pratybose Lietuvos lakūnai kartu su kolegomis treniruojasi skraidyti žemai, imituodami karinių veiksmų sąlygas bei skrisdami nakties metu.

- **Pilotų rengimas.** KOP lakūnai kasmet vyksta į Italiją treniruotis specialiuose skrydžių simuliatoriuose.
- **Taktinė sąveika.** Lietuvoje *C-27J Spartan* įgulos nuolat bendradarbiauja su Specialiųjų operacijų pajėgomis ir kitais vienetais vykdant desantavimo operacijas.
- **Skrydžiai su sąjungininkais.** Kelis kartus per metus atliekamos taktinės treniruotės su Baltijos šalių oro erdvę saugančiais sąjungininkų naikintuvais (*F-16*, *F-18* ir kt.).

Tarptautinės misijos ir skrydžiai

Transporto lėktuvai *C-27J Spartan* atlieka gyvybiškai svarbų vaidmenį tarptautinėje erdvėje bei organizuojant šalies vadovybės keliones.

- **Karinės operacijos.** Orlaiviai reguliariai gabeno karius, ginkluotę, krovinius bei teikė humanitarinę pagalbą tarptautinėse misijose Afganistane, Centrinėje Afrikoje, Ukrainoje ir Irake.
- **Evakuacija.** Šio lėktuvo įguloms ne kartą teko evakuoti Lietuvos ir kitų šalių piliečius iš nesaugių karinių konfliktų zonų.
- **Lietuvos vadovų skrydžiai.** Orlaiviai teikia paramą Lietuvos Respublikos Prezidentūrai ir Vyriausybei – be šių lėktuvų neįsivaizduojami šalies vadovų oficialūs skrydžiai į Europos Sąjungos ir kitas šalis.

Išskirtiniai skrydžiai

Per dvidešimt tarnybos metų *C-27J Spartan* įguloms teko atlikti ne vieną išskirtinę užduotį.

- **Delfinų transportavimas (2010 m.).** Renovuojant Lietuvos jūrų muziejaus delfinariumą, delfinai specialiu skrydžiu buvo išskraidinti į Graikijos Atikos zoologijos sodą, o vėliau (jau su jaunikliais) saugiai parskraidinti atgal

į Klaipėdą. Viso skrydžio metu gyvūnus prižiūrėjo delfinariumo personalas.

- **Kultūros vertybių gabenimas.** 2008 m. specialiu reisu iš Sakartvelo į Lietuvą parodai buvo atskraidinta žymaus menininko Niko Pirosmani paveikslų kolekcija. 2009 m. lakūnai sėkmingai parskraidino Mikalojaus Konstantino Čiurlionio ir kitų garsių Lietuvos menininkų paveikslus iš Ukrainos, kur jie buvo eksponuojami.
- **„Misija Kalėdos“.** Viena maloniausių tradicijų tapo Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės organizuota labdaros akcija, kurios metu *C-27J Spartan* skraidino vaikus iš globos namų bei daugiavaikių šeimų į Laplandiją pabendrauti su Kalėdų seneliu.

Medicininės ir specialiosios užduotys

Orlaivio salone galima sumontuoti iki 36 gulimų vietų, todėl *C-27J Spartan* pritaikomas ir itin skubioms užduotims.

- **Medicininė evakuacija ir donorų organai.** Įgulos vykdo skubius skrydžius gabenant donorų organus transplantacijoms arba parskraidinant užsienyje žuvusius ar sužeistus Lietuvos karius.
- **Teisėsaugos operacijos.** Lėktuvu buvo skraidinami deportuoti nusikaltėliai iš Jungtinės Karalystės, taip pat sėkmingai įvykdyta Bulgarijoje sulaikyto Henriko Daktaro ekstradicija į Lietuvą.

Sukauptos skrydžio valandos

KOP orlaiviai *C-27J Spartan* Lietuvos ir tarptautinėje oro erdvėje jau priskraidė tūkstančius valandų:

- *Gediminas* (borto Nr. 6) – 4 205,28 skrydžio val.;
- *Algirdas* (borto Nr. 7) – 5 656,30 skrydžio val.;
- *Vytautas* (borto Nr. 8) – 4 606,27 skrydžio val.

Parengė Aušra Bukienė,
KOP Aviacijos bazės S-5 specialistė

Aukštesnė sabotažo grėsmė

Bundesveras, remdamasis slaptu vidiniu tyrimu, apie kurį praneša visuomeninis transliuotojas *WDR* bei dienraštis „*Süddeutsche Zeitung*“, padidino rusijos sabotažo grėsmės įvertinimą iki antrojo aukščiausio lygio ir įspėjo, kad Vokietijos karinės pajėgos pačios gali susidurti su išpuoliais savo šalyje.

Išvadose teigiama, kad grėsmė gali būti didesnė, nei anksčiau prognozavo Vokietijos karinės žvalgybos ir saugumo ekspertai. Anksčiau jie didžiausią dėmesį skyrė Ukrainos karių mokymo infrastruktūrai, taip pat karinėms jūrų bazėms ir laivų statykloms. Naujajame vertinime pažymima, kad valdžios institucijos nebegali geografiškai apriboti ar išskirti tik konkrečių pažeidžiamų objektų, taip pat įspėjama apie visapusišką saugumo padėties pablogėjimą, kuris artimiausiu metu gali pasireikšti realiais išpuoliais.

Grėsmės lygis peržiūrėtas po to, kai rugsėjo mėnesį Šiaurės Vokietijoje, netoli Vunstorfo karinės oro bazės, buvo rastos, tikėtina, sudužusio drono nuolaužos. Pasak ataskaitos, tyrėjai už kelių metrų nuo jų aptiko skardinę su sprogmenimis. Įtariama, kad drono taikinys buvo kariniai lėktuvai, o ne civiliniai krovininiai orlaiviai.

WDR ir „*Süddeutsche Zeitung*“ duomenimis, tyrėjai, remdamiesi Vokietijos federalinės kriminalinės policijos tarnybos atlikta technine analize, mano, kad minėtasis dronas prie bazės išgulėjo maždaug dvejus metus. Taip pat pranešama, kad jo konstrukcija primena rugpjūčio pradžioje Leipcigo–Halės oro uoste įvykdyto nesėkmingo išpuolio metu naudotą sprogmenimis apginkluotą droną, nors šis aparatas, matyt, buvo pagamintas gerokai anksčiau nei įvyko incidentas Leipcige.

Karinėje analizėje šie du incidentai atskiriami: nors Leipcigo atveju grėsmė Vokietijos pajėgoms buvo netiesioginė, nes taikinys buvo Ukrainos orlaiviai, Vunstorfo atveju tikėtina, kad taikytasi į patį Bundesverą. Vertinime teigiama, kad rusija beveik neabejotinai turi pajėgumų ir, labai tikėtina, didesnę motyvaciją veikti ne tik prieš ukrainiečius, bet ir prieš Vokietijos karines pajėgas bei objektus.

Taip pat daroma išvada, kad rusijos dronų panaudojimas peržengė anksčiau numatytą „raudonąją liniją“, siekiant sukelti fizinę žalą ar potencialiai mirtiną poveikį. Vokietijos vyriausybė po mėnesį trukusio tyrimo viešai įvardijo rusiją kaip atsakingą už drono ataką Leipcige

Analizėje ši numanoma kampanija siejama su pastangomis susilpninti politinę ir visuomeninę paramą Ukrainai Vokietijoje. Operacinio lygmens vertinime teigiama, kad maskva

siekia sutrikdyti įrangos tiekimą bei mokymus, taip silpnindama Ukrainos gebėjimą gintis.

Operacinės vadavietės atstovas spaudai transliuotojui *WDR* teigė, kad Bundesveras šiuo metu sabotažo riziką dėl padidėjusios grėsmės laiko „reikšminga“. Tai reiškia, kad ji yra priskirta antrajam aukščiausiam karinės rizikos vertinimo skalės lygiui, pranešė „*Süddeutsche Zeitung*“.

Kariuomenė stiprina apsaugos priemones savo objektuose, siekdama užtikrinti personalo ir įrangos saugumą. Šis įspėjimas paskelbtas po įtartinų dronų skrydžių virš objektų, susijusių su Vokietijos raketinės gynybos sistema *Arrow 3* ir *Patriot* techninės priežiūros bazėmis. Vokietijos saugumo institucijos įtaria rusijos dalyvavimą šiuose ir kituose stebėjimo incidentuose, pranešė *WDR*.

Rusija nuosekliai neigia dalyvavimą sabotažo ir hibridinių atakų veiksmuose ir kaltina Vokietiją incidentų inscenizavimu, siekiant kurstyti antirusiškas nuotaikas. Rusijos ambasadorius Berlyne anksčiau atmetė Vokietijos kaltinimus dėl Leipcigo kaip „absurdiškus“ ir apibūdino incidentą kaip „provokaciją“.

www.defensenews.com. inf.
www.flickr.com, www.defensenews.com. nuotr.

„Vakarai manęs nesustabdys“

Vašingtonas Jungtinėse Tautose apkaltino maskvą tyčia priartinus rusijos karinį palydovą, kurio užduotis nėra viešinama, „pavojingai“ arti Jungtinėse Amerikos Valstijose (JAV) registruoto palydovo, kuris, kaip manoma, teikia paslaugas Ukrainai. Be to, Amerikos pareigūnai pažadėjo ginti savo šalies interesus kosmose.

Rusijos palydovas *Cosmos 2612* daugiau nei dvi savaites manevravo link *ICEYE-X36* – radarinio palydovo, kurį valdo Suomijos technologijų bendrovės „*ICEYE*“ JAV padalinys, teikiantis žvalgybos vaizdus ir Ukrainos kariuomenei, o spalio 17–18 d., savaitgalį, sekė jį vos trečdalio mylios (kiek daugiau nei pusės kilometro) atstumu.

JAV valstybės sekretoriaus pavaduotojas Thomas G. DiNanno pavadino rusijos palydovo elgesį „keliančiu grėsmę“ ir teigė, kad šalis „tyčia manevravo pavojingai arti komercinio palydovo – toks veikimas atitinka ginklų panaudojimą orbitoje“. Kosmoso istorikas ir buvęs *NASA* astrofizikas Jonathanas McDowellas teigė, kad, jo nuomone, tai yra pirmasis dviejų aktyvių palydovų susitikimas žemojoje Žemės orbitoje be vieno iš savininkų sutikimo.

Šis dviejų palydovų priartėjimas įvyko praėjus kelioms savaitėms po to, kai JAV karinių oro pajėgų sekretorius Troy Meinkas viešai patvirtino, kad JAV turi ginklų orbitoje, o Kosmoso pajėgos atrinko dvi įmones kosminės žvalgybos palydovų statybai. Tai taip pat įvyko po pranešimų, kad trilijonierius Elonas Muskas, vykdydamas Baltųjų rūmų nurodymus, sulėtino karinio lygio *Starlink* ryšį, kuriuo pasikliauja Ukraina, dėl ko kai kurie iš šalies svarbiausių oro gynybos ginklų tapo nenaudingi.

Šią operaciją galima laikyti dalimi platesnės rusijos bauginimo kampanijos, nukreiptos prieš Europą ir JAV, kuri, pasak Strateginių ir tarptautinių studijų centro (*CSIS*) Oro ir kosmoso saugumo projekto direktoriaus pavaduotojo Claytono Swope'o, leidžia rusijos prezidentui Putinui „besti Vakarams pirštu į akį ir stebėti, kaip Vakarai nieko nedaro“. „Jie įrodo teiginį – Vakarai negali manęs sustabdyti“, – pridūrė C. Swope'as per *CSIS* diskusiją apie šį incidentą.

Kadangi JAV ir jų sąjungininkai nacionaliniam saugumui užtikrinti vis labiau pasikliauja komerciniais pajėgumais, tokie svarbūs ištekliai kaip palydovai „tapo pažeidžiamomis vietomis, kuriomis gali pasinaudoti mūsų priešininkas“, teigė Gregas Gillingeris, Virdžinijoje įsikūrusios įmonės „*Integrity ISR*“ strategijos ir plėtros vyresnysis viceprezidentas, kuris taip pat kalbėjo *CSIS* pranešėjų diskusijoje.

Ekspertai teigė, kad galimos prieš palydovus nukreiptos atakos atveju pasekmės galėtų gerokai peržengti vienos įmonės ar šalies ribas, nes komerciniai palydovai dabar teikia didžiąją dalį vaizdų ir ryšio, kuriais naudojasi karinės pajėgos. E. Musko *Starlink* veiklos sulėtėjimas Ukrainoje parodė, kaip greitai karinės pajėgos gali nukentėti, kai prieiga be įspėjimo yra apribojama, ir kaip lengvai vietiniai geopolitiniai konfliktai gali peraugti į pasaulines saugumo krizes.

Spalio 12 d. komerciniai sekimo įrenginiai, teikiantys duomenis JAV kariuomenės Jungtinių komercinių operacijų skyriui, užfiksavo galimą susitikimą, kai *Cosmos 2612* įsiskverbė į *ICEYE-X36* orbitą maždaug 345 mylių aukštyje virš Žemės, kaip nurodyta „*Integrity ISR*“ naujienlaiškyje.

Spalio 15–16 d. rusijos palydovas, anksčiau buvęs už daugiau nei 200 mylių, prie *ICEYE-X36* priartėjo per maždaug 3 mylias, o vėliau – dar arčiau, ir tokią poziciją išlaikė visą savaitgalį. Kaip pranešė *CNN*, šią informaciją pateikė kosminės erdvės stebėjimo bendrovė „*LeoLabs*“. Abu palydovai skrieja maždaug 4 mylių (7 kilometrų) per sekundę greičiu, todėl dviejų tokių objektų priartėjimas „iki šimto metrų ar kilometro“ vienas nuo kito yra „lyg skrydis labai glaudžioje lėktuvų rikiuotėje“, – sakė G. Gillingeris. „Rusija neatsitiktinai priartėjo prie *X36* mažiau nei kilometro atstumu, – teigė jis. – Tai rodo aiškų siekį perduoti žinią.“

Bendrovės „*ICEYE*“, kurios radariniai palydovai gali matyti per debesis, dūmus ir tamsoje, išplėtė bendradarbiavimą su Ukrainos kariuomene, įsipareigodama teikti vaizdus „pagal taktinius grafikus“, kaip nurodyta sausio mėnesio pranešime. Tačiau bendrovė nepaviešino, kurie iš jos palydovų aptarnauja Kyjivą.

Maskva nuo pat pirmųjų savo plataus masto invazijos metų įspėjo, kad Vakarų komerciniai palydovai, padedantys Ukrainai, gali tapti teisėtais kariniais taikiniais. „*ICEYE*“ teigė, kad „žino apie situaciją ir atidžiai ją stebi“ bei kad jos „palydovų grupės architektūra sukurta siekiant užtikrinti veiklos tęstinumą ir atsparumą“, – anksčiau leidiniui „*Air & Space Forces Magazine*“ sakė bendrovės atstovas.

Rusijos ketinimai, susiję su šiais palydovų manevrais, lieka neaiškūs. Pasak JAV kosmoso technologijų įmonės „*LeoLabs*“, galimi tikslai svyruoja nuo žvalgybos duomenų rinkimo ir atidaus stebėjimo iki prievartinių veiksmų ir pasirengimo būsimoms operacijoms prieš palydovus. Šie manevrai parodė pajėgumus, kurie galėtų būti panaudoti „kito erdvėlaivio apžiūrai, charakteristikų nustatymui, sekimui ar, galimai, trikdymui“, nors jie „neįrodo priešiškų ketinimų“, teigė įmonė.

Analitikai kol kas negalėjo pasakyti, ar maskva planavo ataką, bet vėliau pakeitė kursą, ar skriejo netoliese visiškai kitu tikslu. Rusija galėjo atlikti „bandomąjį skrydį“ būsimai atakai, arba palydovas galėjo gabenti ginklą – nuo trukdžių siųstuvo iki lazerio ar sviedinio, – paaiškino C. Swope'as. „Ar ketinta susprogdinti palydovą? Ne, – sakė jis. – Ar ketinta nukreipti kokią nors energiją į palydovą? Tikriausiai... Nežinau, kam reikėtų manevruoti tokiu būdu, taip arti, nebent norėtumėte padaryti kažką, kas susiję su energijos nukreipimu į tą palydovą.“

Nuo to laiko rusijos palydovas atsitraukė, bet ne per toli. Jis tęsė skrydį *ICEYE-X36* aukštyje, laikydamasis maždaug 250 mylių (400 km) atstumo, ir, pasak G. Gillingerio, galėtų „vėl lengvai sumažinti tą atstumą pasirinktu laiku ir pasirinktoje vietoje“. Rusija per kelias savaites galėtų bandyti priartėti prie kito bendrovės „*ICEYE*“ palydovo, nes, kaip teigia „*Integrity ISR*“, dar du tuo pačiu metu paleisti rusijos palydovai netrukus susilygins su kito palydovo, *ICEYE-X37*, orbita.

Jei jie priartėtų, anot. G. Gillingerio, „galima pamatyti kitą scenarijų, kai vienas iš šių rusijos palydovų artimai seka kitą komercinį palydovą“.

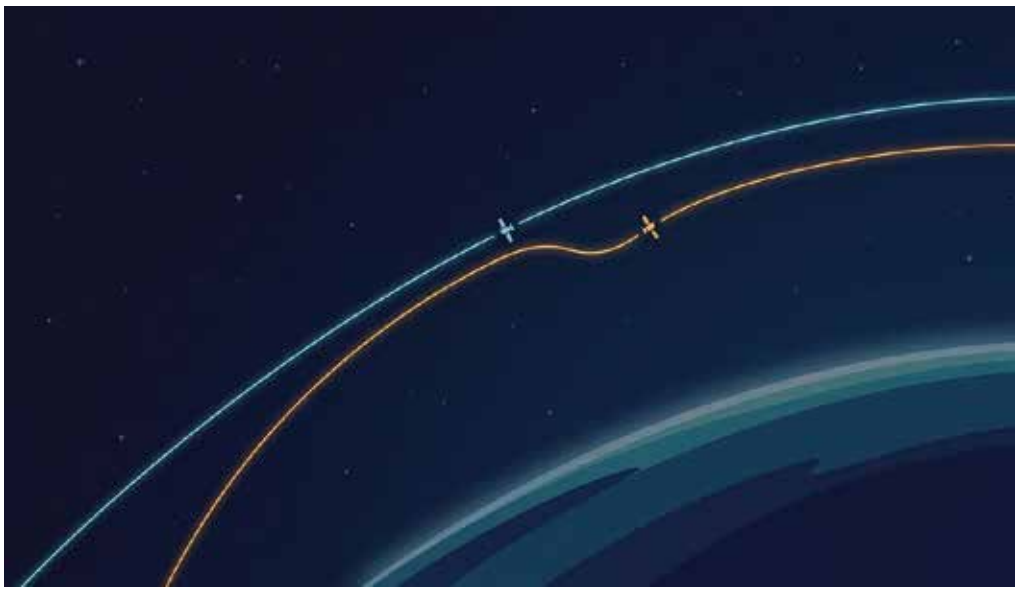
Palydovo atsitraukimas prasidėjo spalio 18 d., praėjus dviem dienoms po to, kai JAV prezidentas Donaldas Trumpas pasirašė vykdomąjį įsakymą, kuriuo atšaukė muitus ir daugumą ekonominių apribojimų rusijai. C. Swope'as teigė, kad D. Trumpo sprendimas sušvelninti sankcijas galėjo tapti priežastimi, kodėl Putinas nusprendė keisti taktiką. Pasak C. Swope'o, Putino mintis galėjo būti tokia: „Žinote, dabar ne laikas didinti įtampą būtent su JAV. Galbūt turėtume sustabdyti šią operaciją.“ Komentuodamas šią situaciją, C. Swope'as pridūrė: „Jei jau beveik pasiekėte susitarimą dėl ko nors, kam rizikuoti?“ Pastaraisiais mėnesiais vis didėja konflikto kosmose tikimybė.

Vašingtonas „atrodo, neturi atsakymo variantų“, jei rusija orbitoje branduoliniais ginklais grasintų JAV kariniams ir komerciniams palydovams. Tai rodo 2025 m. karinių pratybų scenarijaus išvados, kuriose fiktyvūs rusijos kosminiai objektai kėlė grėsmę Amerikos interesams.

Nėra jokių viešų įrodymų, kad *Cosmos 2612* gabentų branduolinį ginklą, tačiau C. Swope'as teigė, kad pasaulyje vis dar nėra tarptautiniu mastu pripažintų taisyklių, kurios leistų nustatyti, ar toks manevras turėtų būti laikomas priešišku veiksmu ir kokių standartų reikėtų laikytis reaguojant. „Nors visi galime pateikti svarių argumentų, kodėl tai buvo [priešiška], nėra jokių normų, kuriomis būtų galima remtis“, – sakė jis.

Neturint iš anksto numatyto aiškaus reagavimo plano ar realių atsako priemonių į agresiją, tokie grėsmingi palydovų manevrai yra „tiesiog čiaupas, kurį rusija gali atsukti ir užsukti“, siekdama padidinti spaudimą priešininkams, teigė C. Swope'as. Jis taip pat pridūrė manantis, kad rusija „vėl jį atsuks“.

www.defensenews.com inf.
www.flickr.com, www.defensenews.com nuotr.

FOTOREPORTAŽAS

ILGAI

LAUKTAS PAGALIAU!

Spalio viduryje TAI įvyko. Generolo Silvestro Žukausko poligone Pabradėje Pėstininkų brigados „Geležinis Vilkas“ tankų įgulos atliko užtaisymą ir kovinius šaudymus iš tankų *Leopard*. Šis įvykis žymi naują Lietuvos kariuomenės etapą rengiantis šalies ginkluotai gynybai.

„Ilgalaikis brigados bendradarbiavimas su Vokietijos kariuomenės daliniais, prasidėjęs 2017 m. su pirmosios NATO priešakinių pajėgų kovinės grupės dislokavimu Lietuvoje, suformavo puikią aplinką ir galimybes sklandžiai vystyti Tankų bataliono pajėgumą brigados sudėtyje. Kartu su partneriais galėjome vykdyti kokybišką personalo rengimą dar iki naujų kovos platformų pasirodymo brigadoje, – įspūdžiais po pirmųjų šaudymų dalijosi Pėstininkų brigados „Geležinis Vilkas“ vadas plk. Darius Meilūnas.

Mokymų ir pratybų momentus, kurių metu buvo glaudžiai bendradarbiaujama su Vokietijos kariuomenės 93-iuoju tankų batalionu (*Panzerlehrbataillon 93*), užfiksavo vyr. srž. spec. Karolis Kavolėlis ir eil. Džiugas Švaikauskas.

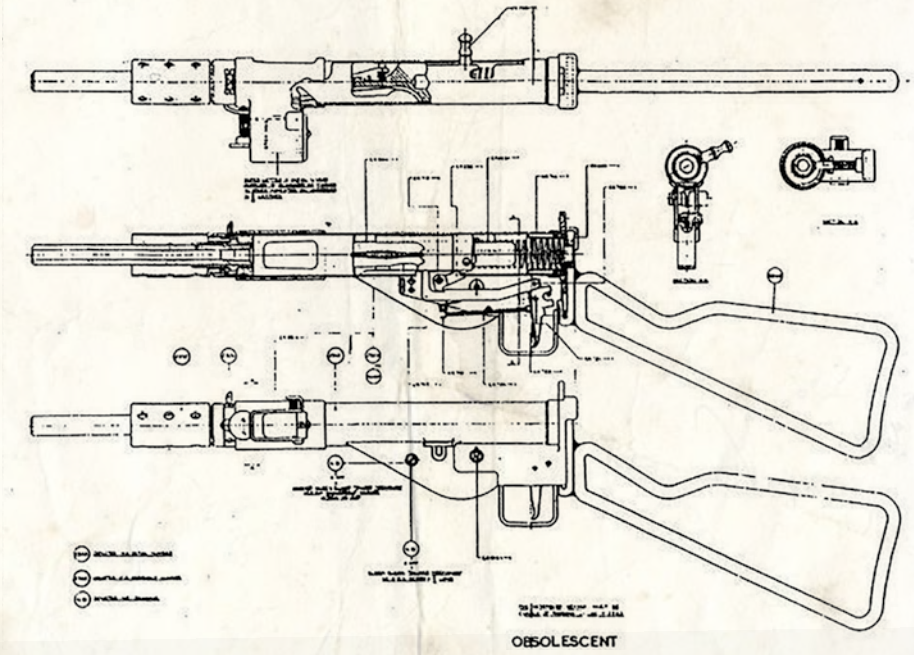
DARIUS SUTKUS

STEN: PAPRASTAS, PIGUS IR PIKTAS

Jo gamybą palaimino Winstonas Churchillis. Juo mokėsi šaudyti būsimoji karalienė Elžbieta II. Net diversijų asas Otto Skorzeny juo žavėjosi. Bet dauguma karių ilgokai jį vadino „girto santechniko kūriniu“... Tai – *STEN*, vienas kontraversiškiausių II pasaulinio karo pistoletų-kulkosvaidžių.

Kodėl Didžiajai Britanijai prireikė tokio ginklo tipo kaip pistoletas-kulkosvaidis? Atrodytų, kad konservatyvūs Britų imperijos kariai išvis neturėtų žavėtis tuo metu dar keistoka ginkluotės koncepcija. Juk logika paprasta: pistoletas – asmeninei savigynai, šautuvas – pagrindinis šaulio ginklas, kulkosvaidis – paramai ugnimi. O čia – kažkoks nesuprantamas hibridas: lyg ir šautuvas, bet šaudantis pistoleto šoviniais ir eikvojantis juos kaip kulkosvaidis. Tad ar ne geriau likti prie senų gerų, tradicinių ranka pertaisomų šautuvų *SMLE*?

Didžioji dalis detalių pagaminta iš įvairaus skersmens vamzdžių – net buožė. Ne veltui *STEN* buvo pravardžiuojamas „santechniko džiaugsmu“.

Bet noromis nenoromis teko taikytis prie aktualijų. „Mašininis karabinas“ – pagal to meto britišką klasifikaciją – gal ir atrodė keistas šovinius eikvojantis hibridas, bet, prasidėjus karui, požiūris į jį vis dėlto ėmė keistis.

1940 m. Prancūzijoje dislokuotas britų ekspedicinis korpusas įrengė daugybę infrastruktūros objektų. Sandėliai, degalų saugyklos, aerodromai – jų apsaugai reikėjo lengvų, kompaktiškų ir didele ugnies galia pasižyminčių ginklų. Buvo nuspręsta, kad pistoletai-kulkosvaidžiai idealiai tiks šiai užduočiai.

Tuo pačiu metu Karališkasis laivynas irgi žvalgėsi analogiško tipo ginklų, o kariuomenė jais ketino aprūpinti naujai kuriamus komandosų padalinius.

Pirmasis *STEN* prototipas dar turėjo medinių detalių. Greit atsisakyta ne tik jų, bet ir visko, ko tik įmanoma atsisakyti.

Akivaizdu, kad planuojant staigius reidus į priešo pakrančių objektus, su vienašūviais ranka pertaisomais šautuvais nebuvo ką veikti.

Galiausiai pats gyvenimas privertė atnaujinti arsenalą gana drastišku būdu – per evakuaciją iš Diunkerko britų korpusas prarado labai daug ginkluotės, ir šią spragą reikėjo kuo skubiau užpildyti.

Buvo manoma, kad vokiečiai, ketindami užimti salą, organizuos neįtikėtinai didelio masto oro ir jūros desanto operaciją. Britai jau buvo patys patyrę vokiškų pistoletų-kulkosvaidžių *MP* ugnies galią ir neabejojo, kad būtent jais bus ginkluoti puolantieji desantininkai. Tam reikėjo priešpriešinti kažką lygiaverčio.

Tad nedidelio, kompaktiško, bet automatine ugnimi šaudančio ginklo koncepcija pasirodė esanti pati tinkamiausia galimam puolimui atremti.

Kandidatai

Tad paklausa pradėjo rastis. O ką galime pasakyti apie pasiūlą? Pretendentų atsirado ne vienas.

Kompanija „*Birmingham Small Arms*“ jau tarpukariu gamino licencijuotus pistoletus-kulkosvaidžius *Thompson*. Buvo išleistos dvi modifikacijos – 1926 ir 1929 metų modeliai. Tai nebuvo tiesioginės amerikietiškų ginklų kopijos – „*Birmingham Small Arms*“ inžinierius George'as Normanas konstrukciją šiek tiek patobulino, atsižvelgdamas į europietiškus poreikius: pašalino pistoletines rankenas, priderino tradiciškesnę buožę. Be to, gamintojai buvo pasirengę pritaikyti ginklus bet kokio tipo šoviniams, priklausomai nuo potencialaus užsakovo pageidavimų.

Tačiau ši idėja žlugo: „*Birmingham Small Arms*“ *tomiai* buvo išleisti labai ribotu tiražu ir britų ginkluotės tarnybos nesužavėjo. Tam įtakos galėjo turėti aukšta ginklo kaina (apie tai kalbėsime kiek vėliau), o galbūt ir koją pakišo pernelyg stereotipiškas kai kurių sprendimų priėmėjų požiūris, esą nedera karališkiesiems kariams kovoti ginklais, kurie siejasi su Amerikos gangsteriais.

Beje, šnekos sau, darbai sau: vis dėlto daugelis naujai įkurtų komandosų padalinių buvo apginkluoti būtent iš už Atlanto atplukdytais *Thompson*, o šio ginklo siluetas pateko net ant oficialaus komandosų antsiuvo. Tačiau aprūpinimas amerikietiškais pistoletais-kulkosvaidžiais buvo ribotas dėl vokiečių vykdomos Didžiosios Britanijos blokados ir tuometinės sunkios šios šalies ekonominės situacijos.

Kitas pretendentas buvo kompanijoje „*Sterling Arms*“ gana paskubomis suprojektuotas *Lanchester*. Jis buvo akivaizdžiai nusižiūrėtas nuo vokiško *Bergmann MP28/II*. Atrodė kiek gremėzdiškai (na, pagal britų klasifikaciją tai vis dėlto karabinas), su masyvia, bet patogia buože ir stipriai į šoną atsikišusia tiesia dėtuve net pusšimčiui šovinių. Paaiškėjus, kad reikia kažko

paprastesnio ir greičiau pagaminamo, *Lanchester* konstrukcija buvo šiek tiek supaprastinta. Iš viso per trumpą gamybos laikotarpį (1940–1942 m.) buvo pagaminta apie 100 000 šių pistoletų-kulkosvaidžių, kurių didžioji dalis nukeliavo į Karališkąjį laivyną.

Bet nė vienas iš išvardytų modelių netapo masiniu ir visuotinai žinomu. Juos tiesiog nukonkuravo kitas ginklas, apie kurį toliau ir kalbėsime.

Du konstruktoriai ir vienas arsenalas

1940-ųjų antroji pusė. Situacija Europoje nepavydėtina – naciai okupavę didžiąją jos dalį. Sovietai jau kuris laikas – *de facto* nacių sąjungininkai. Sovietų Sąjunga (SSRS) kol kas ne tik užtikrina vokiečiams saugų užnugarį, bet ir aprūpina juos strategiškai svarbiomis žaliavomis, reikalingomis karo pramonei. O ši visu tempu dirba tam, kad palaužtų vis dar neokupuotą Didžiąją Britaniją, kuri liko apsuptyje praktiškai viena.

W. Churchillis jau buvo kreipęsis į tautą, ragindamas priešintis ir kovoti. Bet kuo kovoti, kai ginklų trūksta? Dar birželį desperatiškojo pasitraukimo iš Diunkerko metu kitoje sąsiaurio pakrantėje liko 75 000 tonų įvairios amunicijos, 10 000 kulkosvaidžių ir apie 90 000 lengvųjų ginklų. O vien naujai suformuotoje nacionalinėje gvardijoje (angl. *Home Guard*) – pusantro milijono britų.

Visą ketvirtąjį dešimtmetį Didžiosios Britanijos ginkluotės valdyba praleido nesibaigiančiuose debatuose, ar reikalingas toks ginklas kaip pistoletas-kulkosvaidis, o jei taip – tai koks? Dabar paaiškėjo, kad nebus įmanoma nei apsirūpinti pistoletais-kulkosvaidžiais *Thompson*, nei pakankamai pagaminti *Lanchester*.

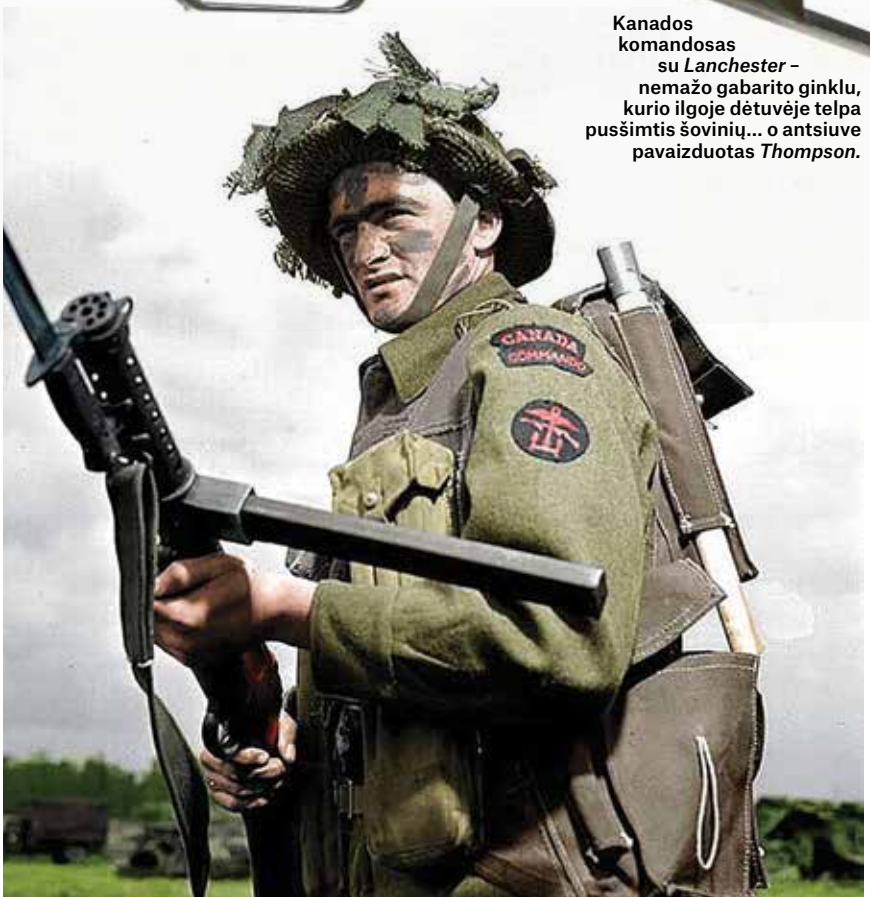
„Ko gero, pats svarbiausias klausimas šiuo metu – kuo greičiau pradėti gaminti tam tikrą automatinio šautuvo variantą, priimtiną visoms trims ginkluotųjų pajėgų rūšims“, – galiausiai nuomonę suformulavo kažkas iš ginkluotės valdybos.

Ir, atrodo, tokia „automatinio šautuvo forma“ iš tiesų atsirado. Praėjus beveik pusmečiui po Diunkerko, buvo pateiktas dviejų žmonių projektas, kurio ginkluotės klerkai nusitvėrė kaip skęstantis šiaudo.

Kas buvo tie žmonės? Tai – plk. ltn. Reginaldas Shepherdas, Tiekimo ministerijos ginkluotės inspektorius, ir Haroldas Turpinas, vyresnysis konstruktorius, dirbęs Enfildo ginklų gamykloje.

Pavardės – itin svarbios, nes iš jų pirmųjų raidžių buvo sudarytas pasiūlyto ginklo pavadinimas – *STEN*. Šioje santrumpoje „S“ ir „T“ reiškia pavardžių inicialus, o „EN“ – Enfildą. Tiesa, vėliau, jau po karo, R. Shepherdas teigė, kad tai žodžio *England* pirmosios raidės, bet visuotinai priimta pirmoji versija.

Kanados komandosas su *Lanchester* – nemažo gabarito ginklu, kurio ilgoje dėtuvėje telpa pusšimtis šovinių... o antsiuve pavaizduotas *Thompson*.

Šaltiniuose nurodoma, kad vos per 39 dienas buvo pagaminti du veikiantys prototipai. Po trumpų išbandymų bei greitų patobulinimų 1941 m. kovo 7 d. R. Shepherdo ir H. Turpino projektas buvo priimtas ginkluotėn kaip pistoletas-kulkosvaidis *STEN Mk I* (angl. *Machine Carbine STEN Mark I*). Tokį ginklą vienas žmogus galėjo pagaminti vos per 12 valandų.

Bet tai buvo tik pradžia. Po poros mėnesių sukurtas dar labiau supaprastintas modelis *Mk II*. Jo detalės

STEN

- **Tipas – pistoletas-kulkosvaidis**
- **Kilmės šalis – Didžioji Britanija; licencijuotos ir nelicencijuotos versijos buvo gaminamos ir kitose šalyse**
- **Modifikacijos – 7 pagrindinės britiškos modifikacijos, įskaitant dvi su ugnies ir garso slopintuvais**
- **Pradėtas projektuoti 1940 m. gruodį**
- **Priimtas ginkluotėn 1941 m. kovą**
- **Veikimo principas – laisva spyna**
- **Naudojamas šaudmuo – 9x19 *Para***
- **Kovinis komplektas – 32 šoviniai (vengiant spynos užsikirtimo buvo užtaisomas keliais šoviniais mažiau)**
- **Šaudymo sparta – apie 550 šūvių per minutę**
- **Efektyvus šaudymo nuotolis – iki 100 m**

iš esmės galėjo būti gaminamos bet kokiose geriau įrengtose dirbtuvėse ir per dar trumpesnį laiką. Jame neliko nieko, kas buvo palaikyta nebūtinu. Konstrukcijoje visiškai atsisakyta medinių detalių, kurios tradiciškai buvo laikomos būtinomis „normaliam“ ginklui.

Bet tai ir nebuvo normalus ginklas – tai buvo visiškai tuometines taisykles laužantis *STEN Mk II*, kuris netrukus tapo vienu masiškiausių II pasaulinio karo pistoletų-kulkosvaidžių. Jau 1941 m. birželio 13 d. šis modelis su kitais ginkluotės pavyzdžiais buvo pristatytas vyriausybės delegacijai.

Ginklo prezentacija 1941 m. birželio 13 d. – Winstonas Churchillis išbando naujai pagamintą *STEN Mk II*.

Pirmasis įspūdis

Industrinė epocha – tai ne tik techninės minties, bet ir inžinerinės kultūros laikmetis. Vertinant pagal šiuos standartus, *STEN* atrodė tikrai prastai – lyg kažkoks ginklų pasaulio bjaurusis ančiukas. Atviras primityvizmas, grubios suvirinimo siūlės ir jokio išbaigtumo.

Visa tai tiesiog badė akis net ir mažiau estetiškoms natūroms.

Kiekvienam, pripratusiam prie kruopštaus konstruktorių darbo, išbaigtų formų ir nupoliruotų paviršių, šis ginklas turėjo atrodyti kaip iš vamzdžių nuopjovų ir skardos atraižų negrabiai surinktas baisus darinys.

Pirmąsyk pasirodęs koviniuose padaliniuose, jis sukėlė emocijų audrą. Karių požiūris svyravo nuo lengvo pasibjaurėjimo iki homeriško juoko priepuolių.

Įsivaizduokime kontrastą. Britų komandosai, iki tol rankose laikę svarius, grėsmingo ginklo reputaciją užsitarnavusius *Thompson*, sužino, kad dabar gaus naujus automatinius ginklus. Be abejo, kiekvienas tikisi išvysti ką nors dar tobulesnio, o pamato tai, ko visai nesitikėjo. Aštrialiežuviai laidė replikas: „Tikriausiai šį ginklą pagamino santechniko pameistrys po poros pintų elio, paėmęs tai, kas voliojosi po ranka...“

„Santechniko džiaugsmas“, „nuotekų vamzdis“, „skardinė“ – tai buvo vieni iš labiausiai cenzūrinių epitetų, kuriais buvo vadinamas *STEN*. Bet prisiminkime: kažkada lygiai taip pat baisiai paryžiečiams atrodė ir Eifelio bokštas. Tačiau po kurio laiko šis statinys tapo Prancūzijos sostinės simboliu, be kurio Paryžius jau neįsivaizduojamas.

Panaši istorija laukė ir *STEN*.

Pirmoji pažintis. Karių veidų išraiškos labai nevienareikšmės.

Minusai

Su kiekvienu ginklu reikia susigyventi, tiesiog šis procesas užtruko. Pagrindinis dalykas, kuriuo skundėsi kariai, buvo tas, kad *STEN* kartais iššaudavo tada, kai iš jo nereikėjo šaudyti, ir užsikirsdavo, kai šūvio prireikdavo. Tačiau pirmuoju atveju tai – beveik visų primityvių laisvos spynos principu veikiančių automatinių ginklų bėda. Neatsargiau trinktelėjus buože į kietą pagrindą, iš tikrųjų galėjo įvykti savaiminis šūvis, jei šovinys tuo metu būdavo šovinio lizde.

Kalbant apie užsikirtimą, toks techninis nesklandumas sukelia ne tik trumpalaikį stresą, bet ir bendrą nepasitikėjimą ginklu. O kartais toks gedimas gali lemti ir labai liūdnas pasekmes.

***STEN Mk II* visue savo gražumu. Matyti neapdirbtos suvirinimo siūlės.**

Chrestomatinis to pavyzdys – žinomos II pasaulinio karo specialiosios operacijos „Antropoidas“ eiga, kai 1942 m. buvo nutarta likviduoti liūdnai pagarsėjusį *SS* pareigūną Reinhardą Heydrichą, tuo metu ėjusį Bohemijos ir Moravijos protektorato vadovo pareigas. Pasipriešinimo pogrindis per britų slaptąją tarnybą *SOE* gavo *STEN.* Pasipriešinimo dalyvis Jozefas Gabčíkas į pasalos vietą jį atgabeno lagamine, prigrūstame šieno. Tačiau lemiamu momentu vietoj šūvių serijos pasigirdo tik spragtelėjimas – ginklas užsikirto. R. Heydrichas vis dėlto mirė, bet ne nuo kulkos, o nuo kraujo užkrėtimo, kurį sukėlė į jo automobilį mestos sprogusios granatos skeveldros.

Dabar sunku atsekti priežastis, kodėl *STEN* neiššovė pačiu atsakingiausiu momentu. Ginklas buvo naujas. Galbūt jis nebuvo išvalytas ir jame buvo likę tiršto gamyklinio konservacinio tepalo? Gal J. Gabčíkas neišbandė *STEN* ar tiesiog nebuvo įgudęs naudotis pistoletu-kulkosvaidžiu? O gal pasitaikė nekokybiškas šovinys?

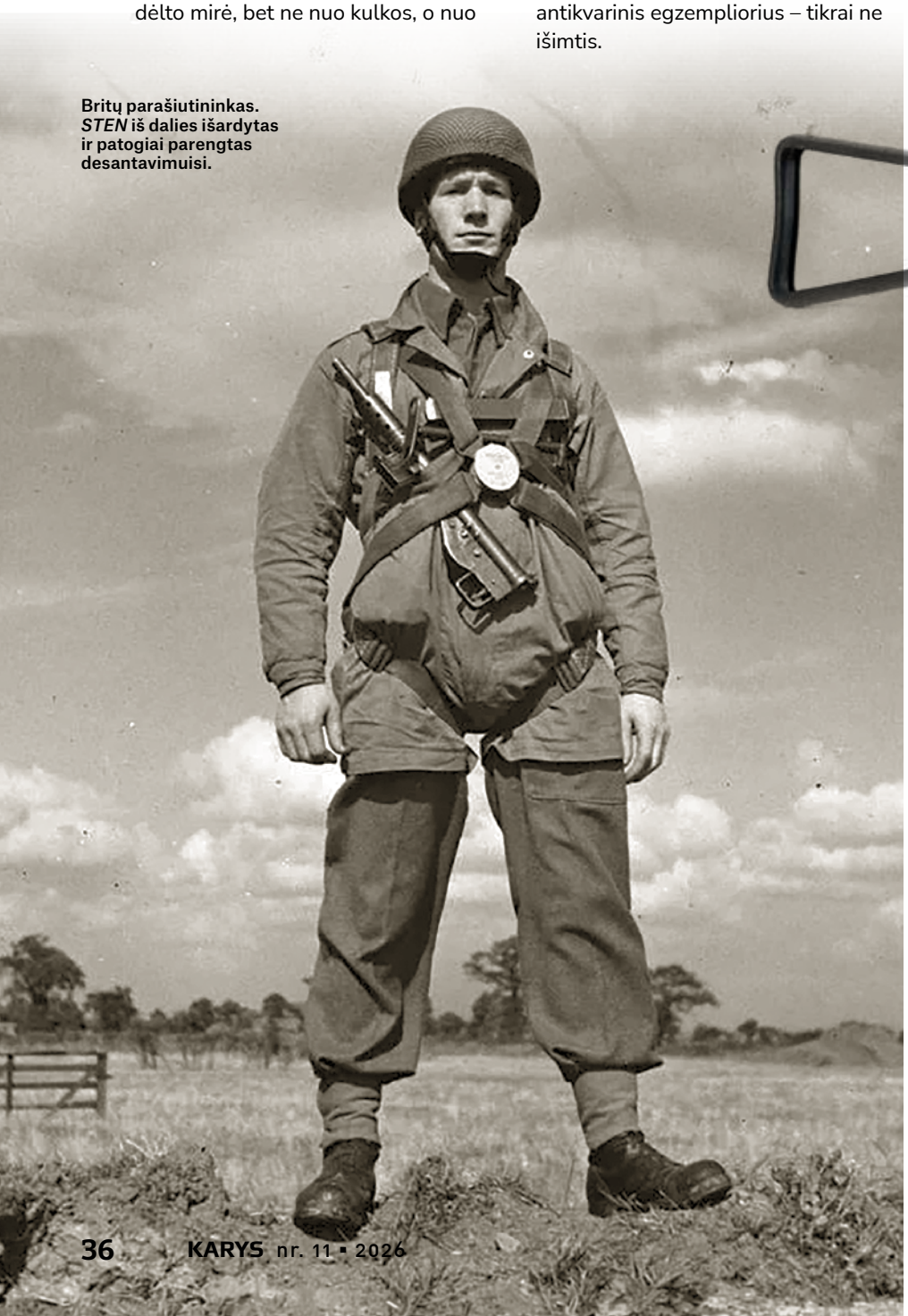
Vienaip ar kitaip, nuo užsikirtimo neapsaugotas bet koks, net ir moderniausias ginklas, tad mūsų aptariamas antikvarinis egzempliorius – tikrai ne išimtis.

Patys britai netrukus suprato, kaip sumažinti *STEN* užsikirtimo riziką. Metodas buvo stebėtinai paprastas – užuot prikimšus pilną dėtuvę, tereikėjo ją užpildyti pora šovinių mažiau.

Nepaisant pirminių pašaipų ir skepticizmo, gana greitai požiūris į *STEN* pradėjo keistis. Su juo buvo susigyventa. o tada pastebėti ir pranašumai.

Pranašumai

Pirmiausia, *STEN* buvo paprastas – ir tai buvo gerai visiems. Paprasta naudotis, paprasta išardyti ir surinkti, o gedimo atveju – pačiam pataisyti. Ko daugiau reikia kombatantui? Be to, dėl savo paprastumo šis pistoletas-kulkosvaidis buvo labai kompaktiškas. Jį buvo galima lengvai paslėpti arba slaptai transportuoti. Tai itin vertino įvairios antihitlerinio pasipriešinimo pogrindžio grupelės, kurioms *STEN* nelegaliais kanalais tiekė britų specialioji tarnyba *SOE*.

Britų parašiutininkas. *STEN* iš dalies išardytas ir patogiai parengtas desantavimuisi.

STEN buvo lengvas. Antroji jo modifikacija *STEN Mk II* neužtaisyta svėrė apie 3 kg – tiems laikams tai buvo itin mažas svoris. Tai beveik kilogramu mažiau nei tuometinis šautuvas *Lee Enfield Mk4*

Jei lygintume šautuvo gabaritą bei šaudymo galimybes, būtų akvaizdu, kad kompaktiškas, lengvas ir automatine ugnimi šaudantis *STEN* yra daug pranašesnis. Jį lengva nešti ilgų žygių metu, kai pečius slegia kiekvienas gramas. Su juo paprasta įsilaipinti į įvairias transporto priemones ir išsilaipinti iš jų, įskaitant šarvuočius, desantinius katerius ir lėktuvus. Specializuotų padalinių kariai labai palankiai vertino šias savybes.

STEN tapo kitokio – ne pozicinio, o manevrinio karo įrankiu. Jei iš pradžių doktrinų kūrėjai buvo ne visai tikri dėl pistoleto-kulkosvaidžio panaudojimo galimybių, tai jas sukūrė pačios karo realijos. Pirmąsyk *STEN* neblogai pasirodė per britų reidą į Djepą (Prancūzija) 1942 m. rugpjūčio 19 dieną. Nors pati operacija ir nepasiekė numatytų tikslų, jos eiga parodė, kad iš pažiūros primityvus *STEN* nė kiek nenusileidžia kitiems panašiems ginklams.

Dar viena taktinė plotmė, kur puikiai pasirodė šis paprastas ginklas, – artimosios kautynės, kurias dabar įprasta vadinti trumpiniu *CQB* (angl. *Close Quarters Battle*). Po to, kai sąjungininkai išsilaipino Italijoje bei Normandijoje ir pradėjo atkovoti gyvenvietes, *STEN* parodė, ką sugeba. Pasiteisino taisyklė: nė vienas ginklas nėra idealus, tačiau kiekvienas gali būti puikiai panaudotas radus jam tinkamą nišą. Pavyzdžiui, šitaip apie savo kovinę patirtį pasakojo britų parašiutininkas Alanas Lee: „Įėjus į miestelį ar atskirą pastatą – kur bebūtų – *STEN* pasirodė esąs labai patikimas ginklas. Jis nėra efektyvus šaudant didesniu nei šimto jardų atstumu, bet artimoje distancijoje – tai įrankis, kuriuo galima pasitikėti“.

***STEN Mk II(s)*, skirtas specialiosioms operacijoms.**

O srž. mjr. Stanley Hollis po išsilaipinimo Normandijoje tapo Viktorijos kryžiaus kavalieriumi. Jis sugebėjo nutildyti gerai įtvirtintą ir užmaskuotą vokiečių ugnies tašką: „Mačiau, kaip jų ginklų vamzdžiai juda ambrazūrose. Tada paėmiau savo *STEN* ir puoliau pirmyn, šaudydamas iš jo lyg iš priešgaisrinės žarnos. Jie atsakė ugnimi ir nepataikė. Nežinau, gal jie buvo apimti panikos labiau nei aš“. Apibėgęs įtvirtinimą, seržantas išvydo du negyvus vokiečius, o dar keletas jų, kaip vėliau pasakė S. Hollis, atrodė taip, lyg „tikriausiai jau buvo linkę pamiršti visą karą“. Jam pagelbėjo asmeninis ryžtas, sėkmė ir *STEN*.

Britų komandosai, ginkluoti pistoletais-kulkosvaidžiais *STEN*. Atkreiptinas dėmesys į improvizuotas papildomas rankenėles priekyje, kurių standartiniame *Mk II* nebuvo numatyta.

Taigi reikėjo laiko, kad *STEN* užsitarnautų rimtesnį autoritetą. Tiesa, požiūris į jį ir vėliau išliko kiek dviprasmis.

Karališkieji jūrų pėstininkų komandosai taip ir nepakeitė savo emblemos – joje iki šiol tradiciškai vaizduojamas ne *STEN*, o senas geras amerikietiškas *tomis*, kaip žargoniškai buvo vadinamas pistoletas-kulkosvaidis *Thompson*.

O geriausiai prieštaringus jausmus *STEN* atžvilgiu išliejo vienas Kanados karys, paskyręs jam ištisą odę. Vargu ar verta cituoti šią apkasų lyriką visą – pakanka vieno posmo bendrai nuotaikai perteikti:

„Šlykštus tu gabale skardini!
Ar ginklas tai? Tik juokas ima. <...>
Bet kai tamsoj mes vienu du,
Esi neblogas draugas tu!“

(*You wicked piece of vicious tin!*
Call you a gun? Don't make me grin. <...>
But when you're with me in the night,
I'll tell you, pal, you're just alright!)

Ekonominio karo laimėtojas

Visuotinai pripažįstama, kad po išvaizda, kuri tikrai negalėjo kandidatuoti į jokį grožio konkursą, *STEN* slėpė vieną svarbią savybę – jis buvo ekonomiškas.

Jei sakoma, kad grožis reikalauja aukų, tai ši mintis, perkelta į ginkluotės pramonę, skambėtų taip: gražus ginklas reikalauja daug lėšų, medžiagų ir darbo laiko.

Iš tikrųjų, vokiškasis *MP 40* atrodo estetiškai ir yra pagamintas preciziškai, bet visi šie frezuoti ir poliruoti paviršiai brangiai kainuoja.

STEN, palyginti su *MP 40*, atrodo kurioziškai – lyg mopedas, pastatytas

Šis ginklas buvo pigus ir greit pagaminamas. Tuo jis prisidėjo prie pergalės.

šalia motociklo *Harley-Davidson*. Tačiau yra vienas niuansas...

Kol Erfurto ginklų gamykloje *„ERMA“* buvo pagaminamas vienas vokiškas pistoletas-kulkosvaidis, britai vos ne dviračių dirbtuvėse ir garažuose sugebėdavo surinkti mažiausiai tris *STEN*. Buvo apskaičiuota, kad, tinkamai sustygavus gamybos procesą, vienam *STEN* pagaminti tereikėjo 5–6 vieno žmogaus darbo valandų. O pritaikius inovaciją, kurią pasiūlė įmonės *„Accless & Pollock“* vadovas Walteris Hackettas, vieno *STEN* vamzdžiui pagaminti pakako vos keliolikos sekundžių!

Svarbu pažymėti ir tai, kad daugelis šio ginklo detalių buvo gaminamos tik štampavimo būdu – o štampuojant lieka daug mažiau atliekų. Taigi buvo taupomas metalas ir nereikėjo naudoti brangios energijos gamybos atliekoms perdirbti.

Galiausiai, vienas pistoletas-kulkosvaidis *STEN* Britų Karūnos iždui kainavo maždaug 2,5 svaro. Ne, tai ne klaida: kalbame apie tuometinį britų svarą, kuris buvo didelės vertės ir tvirta valiuta. Pustrečio svaro – tai maždaug 10 tuometinių Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) dolerių. Šių dienų pinigų verte tai atitiktų maždaug 200 dabartinių JAV dolerių.

Tuo pranašesnis buvo *STEN*, nes vokiškojo *MP 40* savikaina buvo keturis kartus didesnė. Jeigu kam nors atrodytų, kad tai brangu, tegu pagalvoja dar kartą – tuomet etaloniniu pistoletu-kulkosvaidžiu laikytas gražuolis *Thompson* 1938 m. kainavo net 200 tuometinių JAV dolerių. Tai buvo milžiniška suma tiems laikams (šių dienų pinigų verte tai atitiktų maždaug 4 780 dolerių už vieną ginklą).

Amerika galėjo sau tai leisti, kol nekariavo. Bet vos tik ji pradėjo karo veiksmus, pistoletai-kulkosvaidžiai *Thompson* buvo supaprastinti ir jų kaina nukrito iki 70 dolerių.

Tačiau net už šią sumą britai sugebėdavo pagaminti nuo penkių iki septynių *STEN*, priklausomai nuo modifikacijos.

Tai buvo itin reikšmingas ekonominis laimėjimas šaliai, kuri buvo izoliuota jūrinės blokados, o žaliavų karo pramonei trūko tiek, kad tekdavo net nusukti žalvarines durų rankenas ir jas perdirbti į tūteles.

Be to, sąmoningai ar ne, britai išlošė, padarę dar vieną teisingą statymą – pasirinkdami teisingą šaudmens tipą. 9x19 mm *Parabellum* šovinius naudojo vokiečiai, o tai reiškia, kad amunicijos bado nejaus nei britų diversantai, nei jų kuruojamas pasipriešinimas, nei, galiausiai, į žemyną išsilaipinusios Britų Sandraugos pajėgos. Dar 1941 m. pavasarį Eritrėjos kampanijos metu britai, nugalėję kolonijines Italijos pajėgas, tarp kitų trofėjų perėmė daugybę šių šovinių. Tad kas kelinta kulka, paleista iš *STEN* priešo pusėn, buvo to paties priešo gamybos.

Galų gale, išorinis *STEN* bjaurumas – tai auka tam, kad būtų atsilaikyta ekonominiame fronte. Ir, kaip matome, su šiuo uždaviniu britams pavyko susitvarkyti.

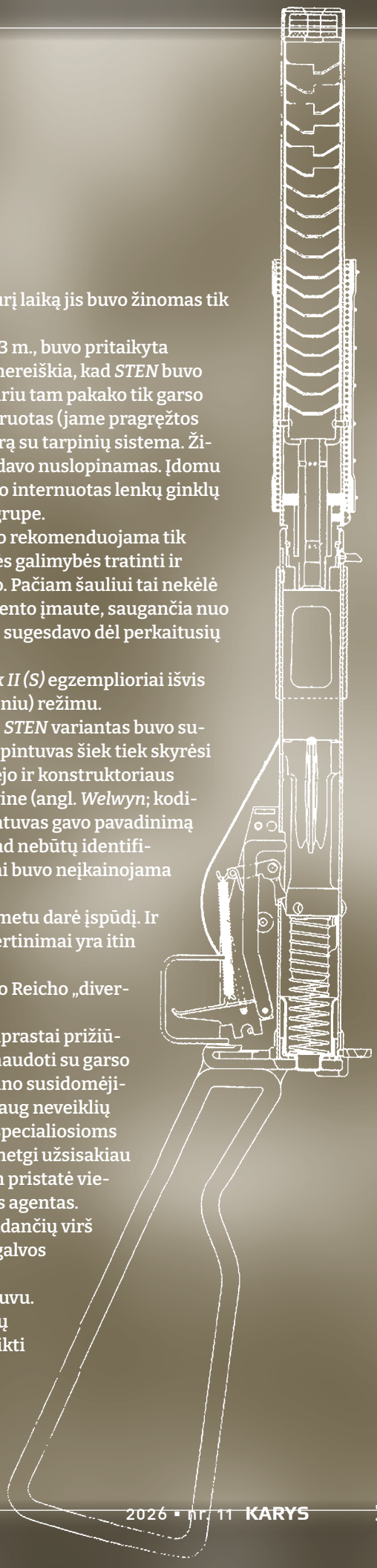
Priešo įvertinimas

Dabar vėl kuriam laikui sugrįžkime į Trečiąjį Reichą. Atrodytų, kuo jis siejasi su britišku ginklu, šaudančiu kitoje barikadų pusėje, o retkarčiais naudojamu net ir vokiečių užnugaryje?

O viskas labai paprasta. Kol

TYKUSIS BRITAS

Galiausiai *STEN* turėjo dar vieną pranašumą, tačiau kurį laiką jis buvo žinomas tik labai siauram vertintojų ratui.

Speciali šio ginklo modifikacija *Mk II (S),* sukurta 1943 m., buvo pritaikyta diversijoms ir slaptosioms operacijoms vykdyti. Tai nereiškia, kad *STEN* buvo apkabinėtas gausybe taktinių priedų – to meto požiūriu tam pakako tik garso slopintuvo. Šio modelio vamzdis buvo šiek tiek perforuotas (jame pragręžtos kelios angos), todėl dalis parako dujų per jas patekdavo į kamerą su tarpinių sistema. Žinoma, kulkos greitis kiek sumažėdavo, tačiau šūvio garsas būdavo nuslopinamas. Įdomu tai, kad pagrindinius šio garso slopintuvo kūrimo darbus atliko internuotas lenkų ginklų inžinierius ltn. Kulikowskis su savo vadovaujama specialistų grupe.

Žinoma, tai padidino ginklo gabaritus ir svorį. Šaudyti iš jo buvo rekomenduojama tik pavieniais šūviais. Bėdai prispyrus, niekas neapribojo techninės galimybės tratinti ir trumpomis serijomis, tačiau dėl to slopintuvas greitai kaisdavo. Pačiam šauliui tai nekėlė problemų, mat ši detalė buvo aptraukta asbesto pluošto ir brezento įmaute, saugančia nuo karščio. Tačiau, ilgiau pašaudžius serijomis, slopintuvas tiesiog sugesdavo dėl perkaitusių jo vidinių tarpinių.

Suvokiant, kad rekomendacijų ne visada paisoma, kai kurie *Mk II (S)* egzemplioriai išvis buvo perdaryti taip, kad šaudytų tik pusiau automatiniu (pavieniu) režimu.

STEN Mk II (S) daugiausia naudojo komandosai. Atskiras tylusis *STEN* variantas buvo sukurtas dar slaptesnėms tarnyboms – *SOE,* iš dalies ir *SAS*. Jo slopintuvas šiek tiek skyrėsi savo konstrukcija. Šis komponentas buvo sukonstruotas išradėjo ir konstruktoriaus mjr. Hugh Reeveso *SOE* specialiosios paskirties dirbtuvėse Velvine (angl. *Welwyn*; kodiniai pavadinimai *Station IX* ir *Department Q)* ir būtent šis slopintuvas gavo pavadinimą *Welsilencer*. Dėl jo šūvio garsas tapo vos girdimas – bent tiek, kad nebūtų identifikuojamas kaip šūvis, o šūvio liepsnos išvis nebuvo matyti. Tai buvo neįkainojama naktinėse diversinėse operacijose.

Tai, kad pistoletas-kulkosvaidis gali šaudyti gana tyliai, tuo metu darė įspūdį. Ir ne vien tik Britų Sandraugoje. Ginklą įvertino ir priešas – šie vertinimai yra itin įdomūs bei iškalbingi.

Štai kaip apie šį modelį savo prisiminimuose atsiliepia Trečiojo Reicho „diversantas Nr. 1“ Otto Skorzeny:

„Anglai taip pat turėjo puikius ginklų pavyzdžius, lengvus ir paprastai prižiūrimus. Visų pirma norėčiau pažymėti *STEN*, kurį buvo galima naudoti su garso slopintuvu. Kai pradėjau vadovauti batalionui *„Frydentalis“*, mano susidomėjimas tokio tipo ginklais padidėjo. Nyderlanduose mes atsekėme daug neveiklių pasipriešinimo judėjimo komunikacijų tinklų. Tai suteikė mūsų specialiosioms tarnyboms galimybę vesti įdomius radijo žaidimus su priešu. Aš netgi užsisakiau Londone tylų pistoletą-kulkosvaidį, ir jį po penkiolikos dienų man pristatė vieno švedų laivo kapitonas olandas, kuris, kaip įtariu, buvo dvigubas agentas.

Aš atidariau savo kontorėlės langą ir iššoviau į pulką ančių, skrendančių virš kanalo. Pasigirdo tik tylus šnypštelėjimas. Niekas iš praeivių net galvos nepasuko.

Taip aš tapau pirmuoju vokiečiu, ginkluotu *STEN* su garso slopintuvu. Visi žino, kokių privalumų teikia toks ginklas specialiųjų padalinių kariams. Fronte žvalgų grupė, turėdama tokius ginklus, galėjo atlikti žygdarbius su minimaliais nuostoliais“.

1944 m. gruodis. Vokiečių 3-iosios parašiutininkų divizijos kariai Ardėnų kontrpuolimo metu. Aiškiai matyti *STEN*, kurį laiko vienas iš desantininkų.

Wehrmachtas pergalingai žengė priekin, į *STEN* ten buvo žvelgiama iš aukšto. Po britų nesėkmių Djepe ir Šiaurės Afrikoje į vokiečių rankas pateko tam tikras skaičius trofėjinių ginklų. Be abejo, vokiečiai priėjo prie išvados: jei jau W. Churchil-

Vienas iš vokiškų *MP-3008* variantų. Šis pagamintas Hamburgo laivų statyklos dirbtuvėse.

lis leidžia štampuoti tokį primityvų techninį kuriozą, matyt, Londonas jau vos suduria galą su galu (tai buvo iš dalies tiesa) ir „britų plutokratų“ laukia netolimas pralaimėjimas (o čia jau vokiečiai apsiskaičiavo).

1942–1943 m. vokiečiai atrado dar vieną kanalą pistoletams-kulkosvaidžiams *STEN* perimti. Sėkmingai dirbanti vokiečių žvalgyba išaiškino ir pradėjo kontroliuoti nemažą prancūzų pasipriešinimo judėjimo agentūrinių tinklų dalį bei jų aprūpinimo kanalus, per kuriuos, savaime suprantama, buvo tiekiami ir šie ginklai.

Ir tuomet į juos buvo pasižiūrėta kitaip. Vokiečiai jau pradėjo pamiršti didžiąsias pergales, o ginklų Reiche ėmė trūkti. Tad trofėjiniai pistoletai-kulkosvaidžiai buvo priimti Reicho ginkluotėn: *STEN Mk II* buvo pervardytas į *MP 749(e)*, o tylusis *STEN Mk II (S)* – į *MP 751(e)* (čia raidė „e“ pagal tuometinę vokiškąją nomenklatūrą reiškė *Englisch*).

Taigi britiški *Machine Carbine* tapo vokiškais *Maschinenpistole* – jais aprūpinti padaliniai, kurie vykdė policines ir antipartizanines funkcijas (kovojo su partizanais). Bet, matyt, jų nepakako. O tai, kad paprastų ir pigių pistoletų-kulkosvaidžių poreikis jau kuris laikas buvo jaučiamas, galima spręsti iš jau minėto O. Skorzeny prisiminimų. Jį visų pirma domino tylieji modeliai, bet idėja patiems gaminti savo priešo ginklo analogus atrodė drastiškai novatoriška. Tiek novatoriška, kad net neįtikinama. Tad ponui Otto teko griebtis teatrališkų

efektų. Suteikime žodį jam pačiam:

„Aš mėginau įtikinti šios idėjos tikslingumu du aukštus karininkus iš *Wehrmachto* aukščiausiosios vadovybės karinės intendantūros ir ginkluotės tarnybų. Pasikviečiau juos pavakarieniauti *„Frydentalyje“*, kur mes pasišnekėjom apie *STEN* masinę gamybą; karininkai reagavo rezervuotai. Susitikimas vyko pavasarį, oras buvo gražus, ir po vakarienės pasiūliau savo svečiams pasivaikščioti parke. Bevaikštant aš netikėtai sugriebiau juos už rankų:

– Atleiskite, ponai, – tariau aš. – Bet jūs jau nebegyvi. Tikėtina, aš irgi.

Iš netikėtumo jie net šoktelėjo:

– Negyvi? Mes negyvi?

Vienas iš mano vyrų, stovėjęs už mūsų, įjungė šviesas. Laikydamas rankose *STEN* su slopintuvu, jis parodė tūteles, besivoliojančias ant žemės: prieš minutėlę jis ištuštino visą dėtuvę, iššaudęs ją į orą.

Ginkluotės valdininkai, be jokios abejonės, buvo priblokšti dėl savo tylios teorinės mirties. Pamokymas nebuvo beprasmis. Pateikiu oficialų atsakymą, gautą iš valdybos: „Iš principo, jūs teisus. Bet jūs turite sutikti, kad *STEN* – netaiklus ginklas. Fiureris ne kartą yra pasakęs, kad vokiečių kareivio teisė – turėti visais požiūriais geriausius ginklus. Todėl mes negalime imtis atsakomybės šio pistoleto-kulkosvaidžio (net su slopintuvu) gamybai, kuris yra mažiau taiklus nei tas, kuris šiuo metu gaminamas Vokietijoje. *Heil Hitler*!“

O. Skorzeny traktavo tai kaip sabotažą, nors tikėtina, kad tai lėmė sisteminis atsakomybės vengimas bei žinybinis nesusikalbėjimas. Tačiau reikalai pakrypo į teigiamą pusę, kai apie problemą sužinojo pats *SS* reichsfiureris Heinrichas Himmleris...

Per vėlai!

1944 m. spalį keli ginklų gamintojai – *„Sauer & Sohn“*, *„Haenel“* ir *„Mauser“* – gavo neįprastą užsakymą iš Reicho saugumo vyriausiosios valdybos (*RSHA*): skubiai pagaminti ketvirtį milijono tikslių *STEN* kopijų, kurios turėjo būti skirtos policijos ir *Waffen-SS* padalinių reikmėms.

Prancūzija, 1943-iųjų rugpjūčio pabaiga. Divizijos *„Prinz Eugen“* vadas gen. Arthuras Phlepsas įdėmiai apžiūri iki tol jam nematytą ginklą.

Visi žinojo, kad su H. Himmleriu geriau nesipykti, tačiau realijos diktavo savo sąlygas. Užsakymo ėmėsi tik *„Mauser“* – kitos įmonės ir taip buvo pernelyg apkrautos darbais. Ginklų skaičius buvo sumažintas iki 10 000. Dokumentacijoje jie gavo kodinį pavadinimą *Gerät Potsdam* (pažodžiui – Potsdamo prietaisas) ir nomenklatūrinį numerį *V 7081*.

RSHA perdavė konstruktoriams keletą trofėjinių *STEN*, šie per pusantro mėnesio parengė brėžinius ir įrangą. Gruodžio viduryje pradėta rekordiškai sparti gamyba. Iki 1945 m. sausio pabaigos užsakymas buvo atliktas.

Tuo metu, kai H. Himmlerio tarnyba pralaužė ledus, atsibudo ir kitos žinybos – Ypatingoji pėstininkų ginklų komisija (vok. *Sonderkommision Infanteriewaffen*) nurodė gamintojui dar labiau supaprastinti *STEN* kopiją. Supaprastinti ir taip paprastą ginklą. Kodėl? Atsakymas paprastas – braškantys frontai ir sąjungininkų vykdomi bombardavimai šiek tiek pakoregavo arijiško pranašumo nuostatas. Sumanymo esmė buvo ta, kad ginklą būtų galima gaminti decentralizuotai, nekvalifikuotomis rankomis, pigiai ir greitai. Kitaip tariant, pralaimintys naciai pradėjo mąstyti taip, kaip britai po Diunkerko. Tik šis prašviesėjimas atėjo pavėlavęs puspenktų metų.

Ką gi. Įmonės *„Mauser“* konstruktoriai ėmėsi ir šio uždavinio. Dėtuvės lizdas buvo nejudamai nukreiptas žemyn, kaip įprasta vokiškuose *MP 38*

ir MP 40, bei pritaikytas vokiško pavyzdžio dėtuvėms. Tūtelių išmetimo langelis atitinkamai perkeltas į viršų. Vamzdis buvo neišardomas ir užfiksuotas spynos rėme, o pats spynos rėmas tapo šiek tiek ilgesnis. Visa tai buvo suprojektuota iki 1944 m. lapkričio, lygiagrečiai su *Gerät Potsdam* parengiamaisiais darbais. Supaprastinta modifikacija buvo pavadinta *MP 3008* (kodinis pavadinimas *Gerät Neumünster*).

Tolesnė sumanymo eiga turėjo vykti taip: „*Mauser*“ išsiuntinės brėžinius ir pusantro šimto *MP 3008* pavyzdžių mažoms įmonėms, o šios imsis gamybos. Pagaminti egzemplioriai keliaus į patikros ir paskirstymo punktus.

Deja, viskas gražu buvo tik planuose. Šaltiniuose nurodoma, kad darbai buvo paskirstyti maždaug 30 tiekėjų ir 14 galutinės produkcijos surinkėjų. Visų jų pagal išlikusius ginklų pavyzdžius nepavyko identifikuoti. Taip yra ne tik dėl skirtingo ženklinimo – tarpusavyje pastebimai skiriasi ir patys ginklai. Matyt, skirtingose dirbtuvėse būta nevienodų techninių galimybių, todėl detalės gamintos dažnai improvizuojant ir naudojant tai, kas buvo po ranka.

Galima tik pasidžiaugti, kad šie ginklai nebuvo blogiausia, ką bandė gaminti vokiečių ginklų pramonė paskutiniaisiais karo metais. Palyginti su visokiais daugiau teoriškai šaudyti turinčiais erzacais, skirtais folkssturmui, *Potsdam* ir *Neumünster* atrodo dar visiškai pakenčiamai.

Deja, paraginklininkų darbas, atrodo, nuėjo veltui. Tuo metu, kai vokiški *STEN* klonai buvo paruošti tiekti į mūšio lauką, Reicho teritorija buvo taip sumenkusi, kad jokios diversijos, nekalbant jau apie kontrpuolimus, vokiečiams neberūpėjo.

Priešo teritorijoje

Per kelis karo metus britai sugebėjo pagaminti milžinišką pistoletų-kulkosvaidžių *STEN* skaičių. Jų buvo tiek daug, kad tyrinėtojai iki šiol nesutaria, kiek tiksliai. Tvirtinama, kad puspenkto milijono šių ginklų – tai tikrai ne per didelis skaičius.

Todėl jų turėjo pakakti visiems. Net Didžiosios Britanijos monarchas Jurgis VI turėjo jam priskirtą *STEN*, kurį karo metais vežiojosi kartu su savimi ir netgi mokė juo naudotis savo dukrą, būsimąją karalienę Elžbietą II. Šaudykla buvo įrengta tiesiog rūmų parke.

Toks autoritetingas pavyzdys ir bendra pistoletų-kulkosvaidžių gausa pamažu įtikino karius, kad ranka pertaisomi šautuvai – jau praeitis.

STEN pakako ne tik britams – daugybė šių paprastų ginklų įvairiais nelegaliais būdais keliavo į okupuotas teritorijas. W. Churchillis buvo strategas. Galbūt daugelis šių ginkluotės siuntų ir pražus, tačiau tie *STEN*, kurie pateks į antinacinės rezistencijos narių rankas, atliks savo darbą. Kuo labiau vokiečius vargins kova su pogrindžiu, tuo mažiau jėgų ir resursų jie galės skirti kovai prieš pagrindines sąjungininkų pajėgas.

Vien lenkų pogrindžiui per porą metų buvo pristatyta maždaug 11 000 pistoletų-kulkosvaidžių *STEN*. Danams – apie 4 500. Pakako jų ir prancūzams, ir norvegams.

Bet vokiečiai beveik iškart suprato grėsmę. Jau 1942 m. buvo aptiktas parašiutas su konteineriu, pilnu ginklų, skirtų norvegų pasipriešinimo judėjimui „*Milorg*“. Okupacinės administracijos galva, reichskomisaras Josefas Terbovenas, iškart suskubo paskelbti įsakymą, kad kiekvieno, pas kurį bus rastas *STEN*, laukia neišvengiama mirties bausmė. Be to, daugelis pogrindinių tinklų buvo išaiškinti, ir kiekvienas rezistentas labai rizikavo: numatytoje vietoje jis galėjo rasti ne ginklų siuntą, o jo laukiančius gestapo pareigūnus.

Kai kuriuos rezistentus tai paskatino gaminti *STEN* patiems. Daugiausia

tokių savadarbių ginklų pagamino lenkai – manoma, kad ne mažiau kaip 1 300. Įdomu, kad tuo užsiėmė net pora dešimčių pogrindinių dirbtuvių. Lenkai sugebėjo ne tik gerai nukopijuoti *STEN*, bet ir suprojektuoti savo versiją pavadinimu *Žaibas* (lenk. *Błyskawica*).

Norvegai ir danai pagamino panašų ginklų skaičių – apytiksliai po 800 savadarbių *STEN*. Įdomu, kad danų pasipriešinimo grupės savo nelegaliai gamybai surasdavo netikėtas priedangas, pavyzdžiui, dviračių taisyklose arba statybos įmonėse, įsikūrusiose pačioje Kopenhagoje.

Amžinas veteranas

STEN istorija yra neįprasta. Jis buvo sukurtas paskubomis, spaudžiant neatidėliotinam ginkluotės poreikiui. Į jį žvelgta kaip į skubų, laikiną ginklo pakaitalą.

Atrodytų, pasibaigus karui, konstruktoriai turėjo sėsti prie naujų brėžinių ir sukurti visavertį pistoletą-kulkosvaidį, o prisiminimai apie „santechniko džiaugsmą“ – pamažu nublankti...

Tačiau įvyko priešingai. Net sumažinus britų ginkluotąsias pajėgas iki taikaus meto skaičiaus, *STEN* liko ginkluotėje. Tiesa, pamažu juos keitė kitas pistoletas-kulkosvaidis *Sterling*, tačiau *STEN*, kaip britų komandosų ginklas, dar spėjo pakovoti Korėjos kare. Sandėliuose laikomi *STEN* būdavo kartkartėmis išdalijami britų kariams ar teisėtvarkos pareigūnams, prasidėjus neramumams įvairiose šalyse – pavyzdžiui Sueco krizės metu. Galutinai oficiali *STEN* tarnyba britų pajėgose baigėsi tik XX a. septintojo dešimtmečio pradžioje.

Raktiniai žodžiai čia – „britų pajėgose“ ir „oficialiai“. Oficialiai šie pistoletai-kulkosvaidžiai po karo trumpiau ar ilgiau buvo naudojami Prancūzijos, Nyderlandų, Norvegijos, Graikijos, Turkijos ir kitų šalių ginkluotosiose pajėgose bei saugumo struktūrose, o Indijos kariuomenėje jie išbuvo net iki 2003 metų!

Neoficialiai originalūs *STEN* ar jų klonai buvo naudojami beveik visuose vietiniuose konfliktuose – ir tai vyksta iki šių dienų.

Vargu ar du šio ginklo autoriai, sukūrę jį kiek ilgiau nei per mėnesį, galėjo tikėtis, kad jų kūrinys turės tokią ilgą istoriją... ■

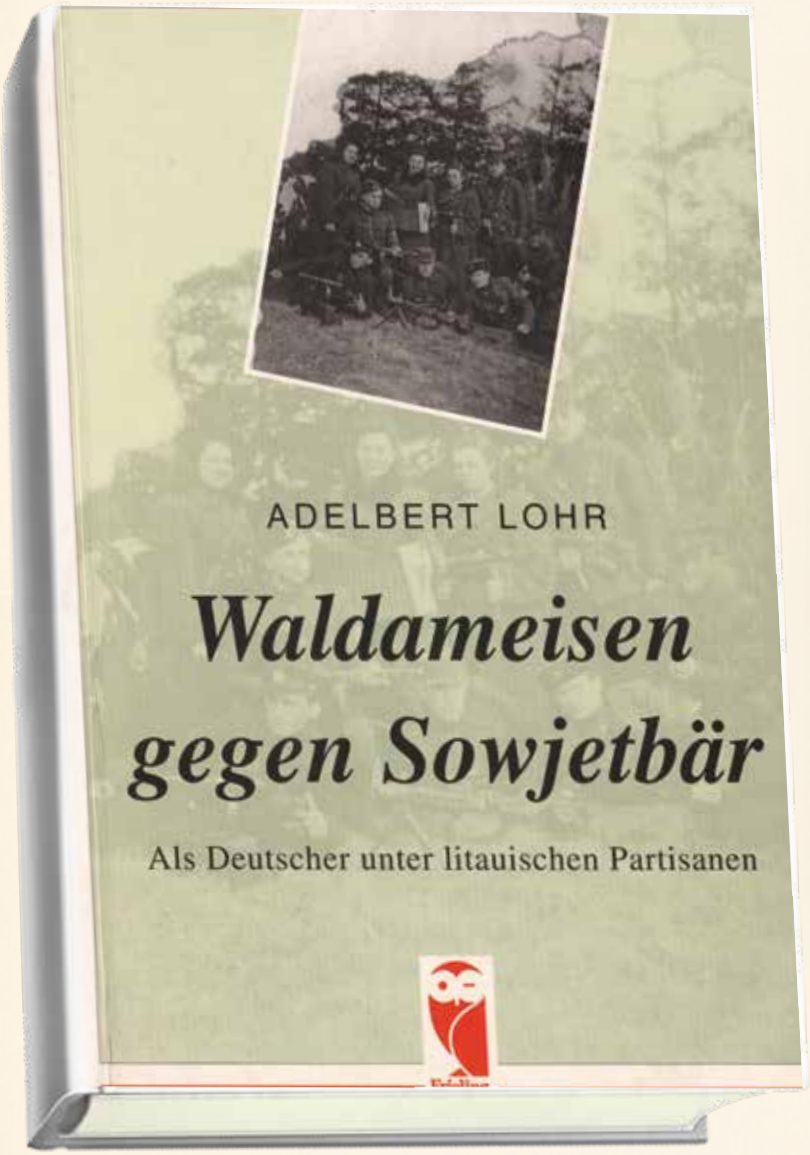
***STEN* spėjo pakariauti dar ir po karo. Nors ir buvo labai paprastas, jis tapo neatsiejama ginklininkystės istorijos dalimi.**

Sabremilitaria.com, warhistoryonline.com, militaryhistorynow.com, gregcoocland.com, reddit.com, guns.club, armourersbench.com, smallarmsreview.com, ww2info.nl, facebook.com nuotr.

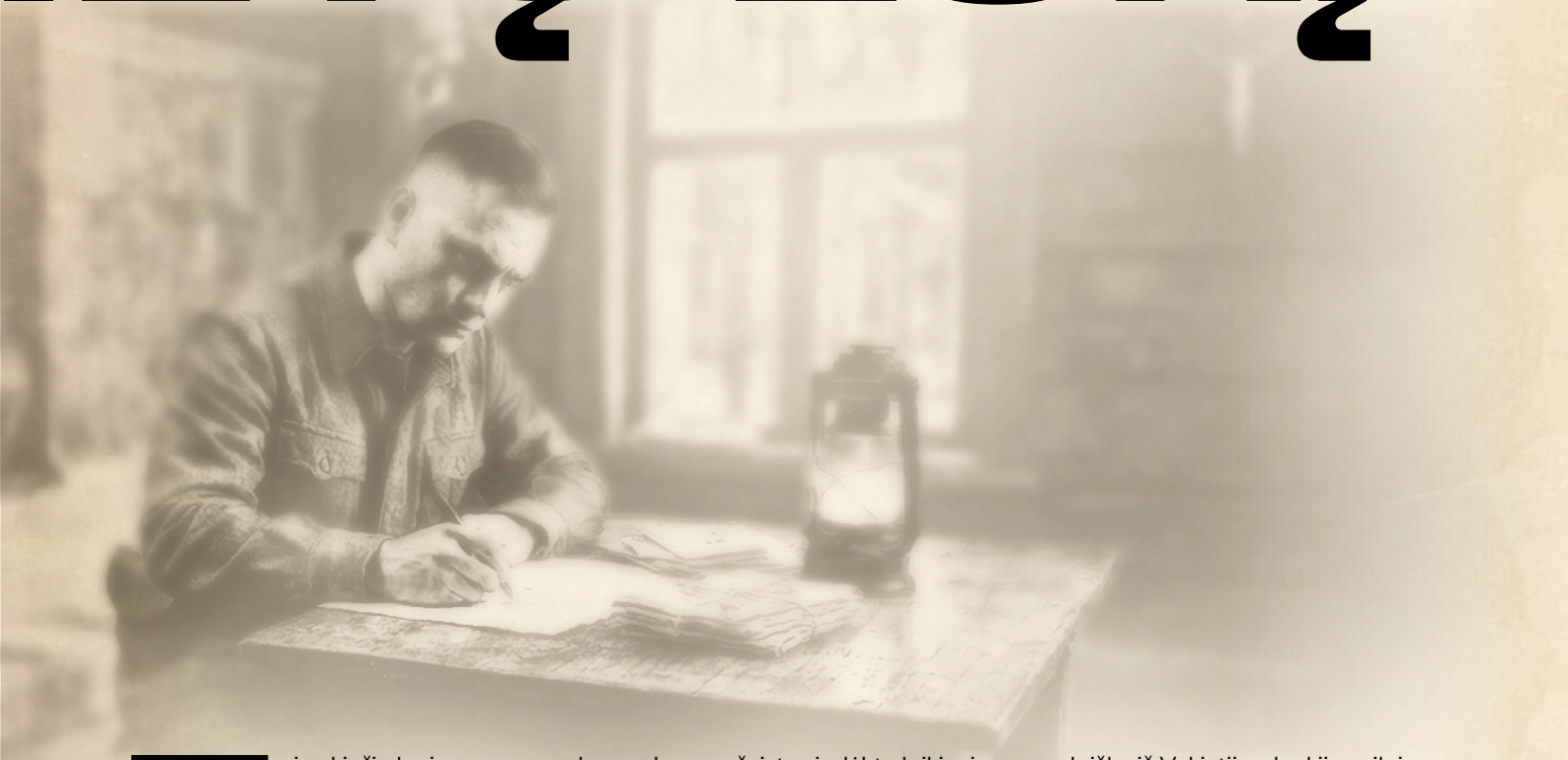
MIŠKO SKRU SOV

III DALIS

Neseniai KARYJE (2026 m. Nr. 3) rašėme apie kitataučius kovotojus, pokariu įsitraukusius į Lietuvos partizanų kovą prieš sovietinę okupaciją. Tęsdami šią temą, pristatome išskirtinę vieno iš jų – vokiečių kario Adelberto Lohro – istoriją.

UZDĖS PRIEŠ IETŲ LOKĮ

Tai vokiečių kario memuarai. 1944 m. rudenį A. Lohro likimas netikėtai susipynė su Lietuva – Vokietijos kariuomenei traukiantis, nuo savo dalinio atkirstas karys nepasidavė į sovietų nelaisvę ir beveik penkerius metus slapstėsi mūsų šalyje. Pirmojoje straipsnio dalyje pasakojome apie A. Lohro slapstymąsi Lietuvos kaimuose ir žmones, kurie, rizikuodami savo ir savo šeimų saugumu, jam padėjo išgyventi. Vėliau jis prisijungė prie Lietuvos partizanų ir tapo *Genio* būrio kovotoju *Jurgiu*. Antrojoje dalyje pasakojome apie jo gyvenimą partizanų būryje, kasdienę kovą su sovietų saugumu, nuolatinį pavojų būti išduotam ir bendražygių žūtis. A. Lohras patyrė ir sunkių išbandymų – buvo sužeistas ir dėl to laikinai turėjo pasitraukti iš būrio. Vis dėlto ryšio su partizanais jis nenutraukė, o slapstydamasis toliau laukė, kaip susiklostys jo likimas. Antroji dalis baigėsi netikėta žinia iš Vokietijos – A. Lohrą pasiekė laiškas iš tėvynės.

Laiškai

1947 m. pradžioje parašiau laišką į namus. Kad apsaugočiau savo tapatybę, nenurodžiau tikrojo siuntėjo. Laišką perdavėme į turgų važiavusiam ūkininkui – paprašėme, kad mieste nupirktų pašto ženklą ir įmestų voką į pašto dėžutę. Tuo metu kaime nebuvo nei pašto, nei pašto dėžutės.

Laukdami atsakymo, vieną naktį mes šešiese nuėjome pas komunistą vardu Gediminas. Prisakėme jam – jei gaus laišką iš Vokietijos, kad jį pasilaikytų, kol vėl pasirodysime – ateisime jo pasiimti. Tas Gediminas tuomet šeimininkavo būtent toje sodyboje, kuri kadaise priklausė mūsų pirmajam partizanų vadui Antanui. Sovietai ją atidavė Gediminui po to, kai nesėkmingai bandė suimti Antaną – šis spėjo laiku pasitraukti ir pasislėpti. Žinoma, mes nepasakėme Gediminui, kada vėl pasirodysime, nes kitaip jis būtų galėjęs iškart informuoti miliciją ar *NKVD**, ir mus būtų greitai suėmę.

Gyvendamas Rimgailų ūkyje ir gydydamasis sužeistą ranką, maždaug

* Adelbertas Lohras savo prisiminimuose sovietų saugumą įvardija kaip *NKVD*. Ši represinė organizacija (*NKVD* – Vidaus reikalų liaudies komisariatas) 1946 m. kovą buvo reformuota į *MGB* (Valstybės saugumo ministeriją). *MGB* perėmė pagrindines represines, sekimo ir kovos su partizanais funkcijas.

kas šešis mėnesius rašydavau laišką į namus. Ūkininkas Rimgaila mano laiškus išsiveždavo į miestą ir ten juos išsiųsdavo, nes kaime nebuvo nei pašto ženklų, nei pašto dėžučių. Tuo tarpu mano ginklo draugai iš *Genio* grupės kartkartėmis lankydavosi pas tą ūkininką, kuriam turėjo būti atsiunčiami atsakomieji laiškai iš Vokietijos. Taip pat žinojome, kad vietos valdžia tikrina užsienio korespondenciją, todėl negalėjau per daug papasakoti namiškiams apie tai, kas čia vyksta. Vis dėlto tai buvo mano gyvybės ženklas – galėjau bent užsiminti, kad „mano gyvybė kabėjo ant plauko“. Be abejo, artimiesiems turėjo kilti daug klausimų.

Tačiau atsakymo niekada nesulaukiau.

Dažnai ieškodavau išeities, svarsčiau apie galimybę pėsčiomis nueiti 2 000 km iki namų. Tačiau kaipgi galėjau ryžtis kirsti geležinę uždangą, pereiti Lenkiją ir Rytų Vokietiją, kai iš kitų bėglių jau buvau sužinojęs, kokia baisi padėtis buvo net kaimyninėje Rytų Prūsijoje? Mano artimieji Vokietijoje juk nežinojo, kaip sunkiai man sekasi. Aš jau 1947 m. pavasarį rašiau namiškiams, bet iki 1948 m. pradžios nebuvo jokios žinios. Niekada netikėjau, kad mano šeima apskritai gaus mano laišką. Tiesiog parašiau kelias eilutes. Kartą mano „būstinėje“ apsilankę *Genio* grupės partizanai taip pat pranešė, kad man skirtų laiškų vis dar nėra. Gal ūkininkas sunaikino laiškus? Mes negalėjome to nustatyti. Jis gi buvo komunistas, gavęs partizanų vado Antano namus ir ūkį. Būčiau nepaprastai nudžiugęs, jei būčiau sulaukęs kada nors laiško iš namų. Bet koks ryšys su mano artimaisiais buvo nutrūkęs nuo 1944 m. rugsėjo. Nieko nežinojau apie savo brolį, kuris 1944 m. dar buvo fronte, ir tuo labiau apie antrąjį brolį, kuris buvo dingęs be žinios nuo 1943 m. lapkričio. Man beliko tik išlikti ir laukti. Laimei, būdamas jaunas ir stiprios sveikatos, dar galėjau pakelti sunkumus ir vargus, o iš pradžių šildė tik viltis sulaukti pavasario šilumos. Pamažu sniegas tirpo, dienos ilgėjo, šaltos naktys trumpėjo, tačiau *NKVD* dabar vis dažniau krėsdavo kaimus. Toks jau gyvenimas – prie kiekvieno pliuso atsiranda ir minusas.

Ir įvyko stebuklas: vieną naktį pas mano šeimininkus pasirodė *Genio* grupės vyrai. Apimtas džiaugsmo Kazimieras atbėgo pas mane į klėtį: „*Jurgi*, tavo draugai iš Žaliosios kariuomenės čia!“ Iš tikrųjų jų atvyko penki. Jie stovėjo kambaryje ir su džiaugsmu bei pasididžiavimu įteikė man laišką – laišką iš Vokietijos, nuo Bodeno ežero, gyvą žinią iš namų. Jį buvo parašiusi mano tada dar nepažįstama svainė. Taip sužinojau apie prieš metus įvykusias mano jaunesniojo brolio Adolfo vestuves ir kitų artimųjų likimus. Broliui pasisekė: po aštuonių savaičių amerikiečių nelaisvėje jis sveikas sugrįžo namo. Laiškas keliavo ištisus metus. Mano draugai jį pasiėmė iš slaptos pašto gavimo vietos, tačiau kiek laiko jis ten gulėjo, taip ir nesužinojau. Ketverius metus nebuvau gavęs jokios žinios iš namų. Dabar bent jau žinojau, kad mano tėvai gyvi. O apie vyresnįjį brolį jie vis dar nieko nežinojo – jis vis dar buvo dingęs rusijoje nuo pat 1943 metų, kai aš pats dar kariavau fronte.

Mano draugai atsisveikino, pažadėdami, kad greitai vėl užsuks aplankyti. Šeimininkai taip pat džiaugėsi kartu su manimi – juk tai jie gabendavo mano laiškus į miestą. Dabar bent žinojau, kad žinia apie mane pasiekė Bodeno ežerą, nors artimieji tikrai nesuvokė, kokiomis skurdžiomis ir pavojingomis sąlygomis man teko čia gyventi.

Po trijų savaičių vėl užsukau pas Rimgailų šeimą. Ūkininkė šypsojosi iš visos širdies – buvo atėjęs antras laiškas. Nekantraudamas čia pat jį atplėšiau. Vėl rašė svainė, tačiau šis laiškas keliavo jau ne ištisus metus, o tik pusmetį. Laiške vėl buvo pasakojama apie kasdienius dalykus – namuose niekas nepasikeitė. Svainė rašė apie vestuves bei mirtis, patvirtino, kad gavo mano laišką, kad visi džiaugiasi mano gyvybės ženklu, nors motina dėl manęs labai daug verkia ir meldžiasi. Apie brolį Juozapą vis dar nebuvo jokių žinių.

Rimgailos, žinoma, norėjo viską žinoti, ir aš mielai pasidalijau savo džiaugsmu. Paklausiau, kiek laiko laiškas jau čia guli, ir sužinojau, kad prieš keletą dienų jį atnešė *Genio* grupės vyrai. Kiek laiko jis buvo pas adresatą – tą komunistą, – Rimgailos taip pat nežinojo. Svečiuodamasis dar valandėlę papasakojau savo geradariams, kas man per tą laiką nutiko, o po trumpų pietų vėl patraukiau savo keliu.

Sausio viduryje vėl parašiau keletą kasdienių eilučių į namus. Svarbiausia buvo tai, kad mano artimieji gavo gyvybės ženklą. Jei būčiau rašęs apie savo gyvenimo sąlygas, būčiau daug prirašęs ir tik pasėjęs baimę. Tuo metu parašyto laiško šiandien nebeturiu, tačiau išsaugojau jo voką. Ant pašto ženklo aiškiai matyti data – „Vilnius, 1949-I-28“. Tai buvo paskutinis mano gyvybės ženklas iš Lietuvos.

Rašyti laiškų eidavau pas Kazimiero Rimgailos šeimą. Tik jie vieninteliai dar turėjo rašomojo popieriaus, vokų, plunksnakotį ir rašalo. Kiti ūkininkai išvis nežinojo, kas yra rašymo priemonės. Visi šie dalykai dar ketverius metus po karo buvo didžiulis deficitas. Emilė neturėjo net paprasto pieštuko. Gyvenimo sąlygos buvo ir liko skurdžios bei nuobodžios. Visi laukė pagerėjimo, bet niekas nesikeitė. Net rusijoje buvo blogai, nors rusai gi laimėjo karą. Bet ten žmonės prie tokio skurdo buvo pripratę jau nuo seniau.

Vokiečiai

Kartą Rimgailų šeima man papasakojo, kad netoliese gyvena viena vokiečių kilmės šeimyna. Kartu užsiminė, kad ji jau nebekalba vokiškai. Mane pagavo didelis smalsumas, tad po kokių keturių savaičių nusprendžiau pas juos apsilankyti. Iš anksto apie šią šeimą šį tą sužinojau: ją sudarė motina (našlė) ir jos sūnūs Petras (Peter) ir Jonas (Johann). Buvo dar dvi dukros, bet jos jau nebegyveno kartu – tarnavo pas ūkininkus, kad užsidirbtų pragyvenimui. Sūnus Petras buvo batsiuvys ir dirbo namuose, tad sugebėjo išlaikyti motiną su broliu. Šeima gyveno dideliame ūkininko name, šalia kurio stovėjo dvi didelės, bet tuščios klėtys, esančios vos už 15 metrų nuo kaimo kelio.

Vieną tamsų vakarą atsargiai prišliaužiau prie namo ir pabarbenau į langą. Sužinoję, kad esu vokietis, šeimininkai mane priėmė nepaprastai draugiškai. Papasakojau jiems, kad

esu girdėjęs apie jų vokišką kilmę. Jie tai patvirtino, bet patys nežinojo, kiek praeities kartų ji siekia. Namas, kuriame jie gyveno, priklausė žmonėms, kurie pabėgo į Vokietiją prieš pat antrąją sovietų okupaciją 1944 metais. Mes labai ilgai kalbėjomės, tada atsisveikinau. Šeimininkai patikino, kad galiu drąsiai užsukti ir vėl, tačiau tik sutemus. Dieną pas juos nuolat ateina žmonių – atneša taisyti batus, tad lankytis šviesiu paros metu būtų pavojinga.

Artėjo 1948 m. Kalėdos. Žmonės ir šiemet negalėjo sau nieko leisti – atrodė, kad laikas tiesiog sustojo. Politinėje arenoje taip pat nieko nevyko. Žmonės paprasčiausiai gyveno savo kasdienį gyvenimą. Žemdirbiai šventėms vėl pasigamino šiek tiek naminės degtinės (žinoma, nelegaliai) – tai buvo vienintelė prabanga, kurią jie galėjo sau leisti per Kalėdas. Man šios šventės nesiskyrė nuo kitų dienų, tik mintimis nuolat skriejau į gimtąją šalį, pas mane mylinčius artimuosius. Būti tuo metu namuose būtų buvusi didžiausia dovana!

Keletą dienų prieš Kalėdas vakare vėl užsukau pas vokiečių kilmės batsiuvį Petrą Kaupaitį (Peter Kaupatits). Jis man pasakė, kad Kūčių vakarą norėtų susėsti kartu su broliu bei seserimi, ir pakvietė: „*Jurgi*, tiesiog ateik.“ Po ilgoko dvejojimo šį kvietimą priėmiau.

Kūčių vakarą, vos sutemus, nuėjau pas Petrą. Netrukus abu išsiruošėme į kelią – ėjome daugiausia per laukus. Sniego buvo nedaug. Paėjėję maždaug 3 kilometrus pasiekėme jo giminaičių sodybą. Petras pristatė mane šeimininkams, šie mane labai draugiškai priėmė. Įtariau, kad Petras apie mane su jais jau buvo kalbėjęs. Aplinkui garsiai sklido šnekos, kurių didžiąją dalį puikiai supratau. Buvo gausiai valgoma ir, žinoma, geriama juodoji naminukė. Man tas prastas alkoholis nepatiko – atrodė kažkoks bjaurus, tačiau nenorėjau gadinti šventinės nuotaikos, tad prisiverčiau jo truputį išgerti. Po maždaug trijų valandų, padėkojęs už svetingumą, – atgal.

Kai pagaliau pasiekiau savo guolį ir susiruošiau miegoti, mintyse vis dar sukosi viena: kokie svetingi žmonės gyvena Lietuvoje. Vis dėlto tai, kad buvau pakviestas pas Petro giminaičius, kėlė tam tikrą įtarimą. Gal tai buvo spąstai? Viena vertus, kaltinau save dėl per didelio įtarumo, tačiau, kita vertus, būtent toks budrumas man ir leido išgyventi ištisus metus slapstantis pogrindyje.

Atėjo 1949-ieji. Šventiniais vakarais lankydavausi pas žmones, kuriuos gerai pažinojau, ir visiems linkėjau daug laimės bei sveikatos. Kur tik užsukdavau, mane visuomet pavaišindavo. Tačiau kartu šeimininkai pajusdavo palengvėjimą, jei neketindavau pas juos likti nakvoti.

Vieną tokį vakarą užsukau ir pas Rimgailas. Papasakojau jiems, kur buvau. Su šia šeima neturėjau jokių paslapčių. Mes taip pat kalbėjomės apie viltis naujais metais ir apie tai, ką jie mums gal atneš. Ateitis vis dėlto atrodė labai niūri...

Lokio letenose

Paskutinėmis sausio dienomis, nori nenori, turėjau vėl aplankyti batsiuvį Petrą – mano batus verkiant reikėjo taisyti. Buvo vakaras. Atsargiai prisiartinau prie namo ir pabeldžiau į langą. Duris atidaręs Petras tarė, kad turiu ateiti kitą rytą. Papriešta ravau, kad dieną bus pernelyg rizikinga, bet jis patikino: „Pastaruoju metu viskas ramu!“

Tad kitą rytą vėl atsargiai nusėlinau prie batsiuvio namų. Sodyboje buvo tik Petras, jo sena motina ir dvylikmetis Johanas. Berniukas turėjo būti lauke ir stebėti, ar kas nors neateina. Maždaug po pusvalandžio Johanas įbėgo iš kiemo ir sušuko: „Atvažiuoja rusai!“

Dideliame sename name buvo dvejos durys: vienos priekinės – tiesiai į kelią, o užpakalinės – į kiemą. Vienomis kojinėmis puoliau prie priekinių durų, mat tikėjausi, kad enkavėdistai ateis iš kiemo pusės. Tačiau jie pasuko iš gatvės. Puoliau bėgti. Rusai šaukė: „*Stoj!*“ Aš nesustojau, akimirksniu pasigirdo pirmieji šūviai. Gaudydamas kvapą skuodžiau dar apie 150 metrų, kol staiga pajutau veriantį skausmą kairėje kojoje. Kulka pataikė į blauzdą, bet kaulo nekliudė. Vis dėlto sukandęs dantis bėgau toliau.

Nuskuodęs dar maždaug 100 metrų pamačiau iš kairės puolančius tris rusus. Padėtis tapo beviltiška. Greitai mečiau į sniegą pistoletą, bet, deja, jis liko gulėti paviršiuje, ant kietos sniego plutos. Kita kulka perskrodė dešinį šoną – pargriuvau, bet dar bandžiau atsikelti. Jau buvau atsiklaupęs ant kelių, kai vienas rusas pribėgo ir trenkė šautuvo buože man į kaktą. Sovietai pastebėjo pistoletą, ir aš dar išgirdau jų šūksnius: „Banditas, banditas!“ Prieš prarasdamas sąmonę spėjau pamatyti, kaip vienas rusas, tikriausiai karininkas, stūmė nuo manęs mongoliškų bruožų kareivį.

Atsipeikėjau batsiuvio lovoje – paaiškėjo, kad rusai mane buvo apipylę šaltu vandeniu. Tada enkavėdistai negrabiai sutvarstė mano koją, šoną ir galvą. Jie turėjo radijo stotį ir ilgai per ją kalbėjosi, bet aš tesupratau vieną kitą žodį. Galų gale, man tai ir neberūpėjo. Mano mintys buvo su gerais žmonėmis, kurie daugelį metų man padėjo. Žinojau, kad mano gyvenimas – nors ir skurdus, bet iki šiol laisvas – dabar baigėsi. Man vėl grėsė neaiški lemtis, nuo kurios ketverius ilgus metus bandžiau pabėgti.

Maždaug po valandos *NKVD* karininkas liepė ruoštis išvykti. Man numetė kažkokius senus mediniais padais batus – žinoma, ne tuos, kuriuos buvau atnešęs taisyti. Mano odinę kailinę kepurę jie taip pat atnešė į vidų, tačiau vienas rusas iškart pasiliko ją sau, o man numetė savo riebaluotą, purviną rusišką vatinę kepurę.

Tada išvykome. Rusai kartu suėmė ir batsiuvį, nes buvau pas jį, o jis man taisė batus – vien už tai batsiuvys taip pat buvo kaltas. O gal Petras buvo išdavikas, o rusai jį suėmė tik tam, kad nekiltų įtarimo ir šitaip jį apsaugotų?

Ėjome apie 5–6 km, daugiausia per laukus. Galiausiai, vos pavilkdami kojas, pasiekėme vieno ūkininko namus. Mane įstūmė vidun ir pasodino ant žemės prie krosnies.

Apie vidurnaktį lauke išgirdau

garsius rusų šūkavimus. Netrukus pasirodė trys aukšto rango karininkai. Jie trumpai nužvelgė mane – pamatę kruviną veidą ir kruviną palaidinę, ėmė šaukti: „Tu, bandite!“ Jie spjaudė man į veidą ir daužė kumščiais. Paskui pastatę priešais mane kėdę suriko: „*Sadis*!“ Vienas karininkų šiek tiek mokėjo lietuviškai. Jis pirmiausia paklausė, ar esu tikras vokietis iš Reicho, ar vietinis Lietuvos vokietis. Atsakiau, kad esu tikras vokietis.

Prieš tai dar svarsčiau – geriau prisistatyti lietuviu ar vokiečiu. Vis dėlto nusprendžiau pasakyti tiesą. Jei būčiau melavęs, enkavėdistai greičiausiai vis tiek būtų viską išsiaiškinę.

Tada vienas karininkas ėmė reikalauti išduoti, kur slepiasi kiti partizanai. Atsakiau, kad nežinau, ir iš karto pajutau smūgį kumščiu į veidą. Tikinau juos, kad buvau vienas, tačiau enkavėdistai nenorėjo manimi tikėti. Vėl tas pats klausimas, vėl tas pats atsakymas, vėl kumštis į veidą. Galiausiai jie vis dėlto atstojo.

Tardymas truko daugiau nei valandą. Vienas pareigūnų viską užsirašinėjo. Galiausiai jie ėmė klausinėti, kur buvau visą tą laiką. Atsakiau labai aptakiai – pas daugelį ūkininkų. Žinoma, tada jie pareikalavo pavardžių. Kai atsakiau, kad jų nežinau, vėl gavau kumščiu į veidą. Šitaip ir palinkėjo gerai praleisti vakarą, ir atsisveikino. Karininkai dar keletą minučių pasitarė, o tada su savo mongolais išėjo į lauką.

Šiek tiek atsigavus, iškart prieš akis vėl iškilo praėjusios dienos įvykiai ir mane sukaustė negailestingos, pilkos ateities baimė. Manęs laukė naujas etapas – dar sunkesnis ir baisesnis gyvenimas...

* * *

Auštant rusai įsakė ūkininkui pakinkyti į vežimą du arklius. Peršautą kairę koją pradėjo siaubingai skaudėti. Ėjau tik prilaikomas. Įlipti į vežimą pats negalėjau, todėl du rusai sugriebė mane ir įmetė lyg kokį rąstgalį. Rėkiau iš skausmo. Priešais vežimą žygiavo du rusai su automatais, o iš paskos sekė dar du, taip pat ginkluoti. Kur mane vežė? Buvo 1949 m. vasario 5-oji.

Nuvažiavę maždaug 6–7 kilometrus pasiekėme mišką, o ten – stati nuokalnė. Arkliai pasileido žemyn šuoliais. Priekyje ėję rusai vos spėjo atšokti į šalį ir netrukus atsiliko kokį 100 metrų. Jie bėgo iš paskos ir rėkė kaip pamišėliai. Dabar galvojau tik apie viena – pabėgimą. Galimybė buvo tikrai puiki. Bet aš gi nepajėgiau net pastovėti ant kairės kojos, ką jau bekalbėti apie bėgimą. Miške būčiau galėjęs greitai dingti, bet dėl sužeidimo neturėjau nė menkiausios vilties.

Pagaliau kelias išsilygino. Sovietai garsiai suriko ūkininkui savo įprastą „*Stoj*!“ Vežimas pamažu sulėtėjo, ir rusai mus prisivijo. Kol buvome nuo jų atitrūkę, ūkininkas spėjo man pakuždėti, kad rusai nurodė vežti mane į Šilalę. Netrukus ją ir pasiekėme.

NKVD būstinėje mane nuvedė į pliką kambarį, kuriame stovėjo tik kelios kėdės ir stalas. Ten mane paliko vieną.

Staiga atsidarė durys ir kažkoks įniršęs vyras šaukdamas „Tu nušovei mano motiną!“, puolė prie manęs. Iš visų jėgų trenkė man į galvą. Šaukiau jam atgal: „Aš tavo motinos nežudžiau!“ Laimei, tuo metu įėjo rusų karininkas ir gydytojas. Jie nutraukė smurtą.

Gydytojas apžiūrėjo mano sužalojimus ir iš naujo sutvarstė žaizdas. Jis iš karto suprato, kad nesu lietuvis, ir paklausė, kaip visa tai nutiko. Papasakojau jam. Kelias minutes likę vieni galėjome pasikalbėti. Gydytojas palinkėjo man sėkmės ir tarė: „Gaila man jūsų!“

Po maždaug valandos mane įkėlė į *kuzavą* (kėbulas, – red. past). Sunkvežimis buvo pakrautas grūdų maišų. Ant tų maišų mane ir pasodino. *Kuzavas* buvo dengtas brezentu. Gale sėdėjo du enkavėdistai, kurie mane saugojo. Dabar mes važiavome į vakarus duobėtu užmiesčio keliu. Niekas nesakė, kur vykstame. Vakarop atvykome į kažkokį miestą. Mane nuvedė į dviejų aukštų pastatą ir uždarė didelėje pirmojo aukšto patalpoje.**

Joje buvo keturi ar penki aukštesnieji rusų *NKVD* karininkai. Netrukus prasidėjo ta pati procedūra – pirmasis žodis, kurį rusai man išrėžė, buvo „banditas“. Paskui pasipylė įprasti rusų keiksmažodžiai, skirti mano mamai. Religinių keiksmažodžių tarp jų nesigirdėjo – matyt, todėl, kad šie įsitikinę bolševikai apie tikėjimą nieko nenorėjo žinoti. Pareigūnai spjaudė ir vėl stipriai daužė man per veidą. Šis jiems, matyt, labai nepatiko. Jei nebūtų buvęs kruvinas, tikriausiai būtų atrodęs toks pat „gražus“ kaip ir jų rusiški snukiai. Kai pakankamai pasismagino, vienas iš jų nuvedė mane į rūsį, kuris buvo naudojamas tik kaliniams. Nusileidus žemyn, rusas atrakino vienutės duris ir pastūmė mane į vidų. Tai buvo maža kamera, daugiausiai dviem žmonėms. Joje nebuvo jokio šildymo – tik siauras gultas, maždaug 1,20 metro pločio ir 1,80 metro ilgio, pakeltas apie 30 centimetrų virš grindų. Nuo jo iki kameros durų buvo vos 80 centimetrų.

Virš durų visą naktį blausiai degė

šviesa – sargai turėjo matyti, ką daro kaliniai. Mane krėtė baisus šaltis, nuolat drebėjau. Apie maistą net nebuvo minties. Viskas, ką tą dieną turėjau burnoje – tik gabalėlis duonos ir stiklinė pieno, kurią ryte davė ūkininko žmona. Dėl klaikaus šalčio ir įtampos po siaubingos dienos apie miegą galėjau tik pasvajoti. Taip prasidėjo antra diena bolševikų gniaužtuose. Prie tokio kalėjimo ritmo reikėjo tiesiog išmokti prisitaikyti...

Kitose kamerose reikėjo keltis 6 valandą ryto. Galėjai gulėti tik nuo 10 vakaro iki 6 ryto. Aš 6 valandą neatsikėliau, tačiau sargybiniai nieko nesakė. Matyt, leido man gulėti dėl patirtų sužeidimų. Galiausiai, kai prižiūrėtojai pamatė, kad be perstojo kalenu dantimis, vis dėlto numetė man antklodę.

Vėliau ryte į kamerą įėjo rusas. Rankoje jis laikė automatą. Pirmiausia jis nuvyniojo tvarstį nuo mano kaktos ir plikai nuskuto galvą. Po procedūros jis vėl uždėjo tvarstį, bet labai nerūpestingai.

Kita naktis buvo labai nerami – pro

** Prisiminimų autorius buvo atvežtas į Lietuvos SSR *MGB* Tauragės apskrities skyriaus vidaus kalėjimą, vadinamąją Šubertinę.

sienas net į mano vienutę skverbėsi klaikūs kankinamų ir mušamų žmonių riksmai. Taip pat nuolat girdėdavau, kaip atrakindavo kamerų duris ir kaliniai būdavo varomi į tardymo kambarius.

Praėjus maždaug dviem savaitėms, mane nuvežė į ligoninę. Ten žaizdas perrišo, o gydytojas tyliai palinkėjo man sėkmės. Nesužinojau – lietuvis jis buvo ar rusas, tačiau kalbėjo lietuviškai. Paskui – vėl atgal į kalėjimą. Pakeliui į kamerą sargas griežtai sulojo: „Dabar daugiau negulėsi!“ Man tai buvo smūgis. Jei sėdėdavau, kraujas plūsdavo į koją ir ją labai skaudėdavo. Stengdavausi įsitaisyti taip, kad sužeistą koją pavyktų užkelti ant gulto. Tik reikėjo nuolat stebėti prižiūrėtoją, kad spėčiau koją greitai nuleisti, kai jis artėja. Laimei, girgždančios grindų lentos iš anksto išduodavo jo žingsnius.

Prireikė kelių savaičių, kol koją nustojo skaudėti. Kitas žaizdas jutau mažiau – jų skausmas buvo pakenčiamas. Kulka dešinėje šono pusėje buvo pataikiusi tarp šonkaulių ir išėjusi kiaurai. Mano drabužiai buvo suskretę nuo kraujo ir atrodė šlykščiai – aš vis dar vilkėjau kruviną, suėmimo metu suplėšytą karišką lauko uniformą.

Ilgos dienos ir naktys kameros vienumoje man leido daug ką apmąstyti. Mintys dažniausiai sukosi apie praeitį, apie namus ir apie trumpą jaunystę, kurios beveik neturėjau, nes vos sulaukęs devyniolikos jau tapau kariu. Vis prisimindavau sunkų ir pavojingą metą fronte bei partizanavimo laikotarpį Lietuvoje. Kažin, kaip ten kitiems sekasi miške, kaip sekasi geranoriškiems ūkininkams? Tiek daug dalykų sukosi mano galvoje... Tačiau bent jau buvau dar gyvas. Tikimybė greitai grįžti namo jau ir ankstesnės „laisvės“ metu buvo maža, o dabar, patekus į nelaisvę, ji išvis ištirpo. Iš bolševikų nagų ištrūkti beveik neįmanoma. Šis režimas žinojo, kaip galima kankinti ir gniuždyti žmones. Samprata „žmogaus orumas“ jiems buvo svetima. Su gyvuliais buvo elgiamasi geriau nei su žmonėmis. Kai susišaudėme su enkavėdistais, jie labiau gedėjo savo nušauto šuns nei žuvusių draugų. Žmogaus gyvybė jiems nieko nereiškė. Vilčių dėl ateities neturėjau – kas gi gero gali nutikti „banditui“ neteisybės karalystėje... Manęs laukė tik nežinia!

* * *

Vieną rytą, po keturių savaičių vienatvės mažoje kameroje, mane išsivedė į viršutinį aukštą. Kabinete sėdėjo rusų karininkas, kuris, matyt, manęs jau laukė. Jis prisistatė kapitonu Glasseriu. Oho, taigi žydas sovietų slaptosiose tarnybose! Kabinete buvo dar vienas asmuo, kurio man nepristatė, tačiau buvo aišku, kad jis – vertėjas. Jis vertė iš lietuvių kalbos į rusų. Daug žydų mokėjo ir vokiečių, ir lietuvių kalbas, tačiau kapitonas Glasseris nerodė jokių ženklų, kad mokėtų bent vieną iš jų.

Per vertėją jis paklausė, kaip iš tikrųjų atsidūriau Lietuvoje. Tada nusprendžiau pirmą kartą pameluoti. Prisimindamas vokiečių karį, kuris 1945 m. trumpam buvo prisijungęs prie Antano partizanų būrio, ėmiau pasakoti jo istoriją. Tas iš Rytų Prūsijos kilęs karys į Lietuvą atvyko iš Kuršo katilo. Buvo 1945 m. rugsėjis. Laimei, tuomet buvau vokietį jau detaliai išklausinėjęs apie jo dalinį ir įsidėmėjęs pulko bei divizijos numerius. Sovietų armijos vadovybė puikiai žinojo, kurie vokiečių daliniai stovėjo priešais juos fronte. Lygiai taip pat ir *Wehrmachto* vadovybė visada žinojo, kurios rusų pajėgos jai kėlė sunkumų. Taigi kapitonui Glasseriui nurodžiau ne savo, o to kario dalinio numerį. Glasseris jį užsirašė. Taip saugiai užmaskavau pavojingiausią laikotarpį iki 1945 m. rugsėjo – metą, kai kartu su Antanu nukovėme keturis enkavėdistus.

Toliau kapitonas Glasseris pareikalavo pasakyti, kaip ir kur leidau laiką iki suėmimo 1949 m. vasario 5 dieną. Ypač jį domino, kuriuose kaimuose ir pas kokius žmones rasdavau paramą. Žinojau, kad Antanas jau miręs, todėl paminėjau jo vardą – žinoma, tik siedamas jį su įvykiais nuo 1945 m. rugsėjo, jau po susišaudymo su *NKVD*. Galiausiai turėjau prisipažinti, kad Antano būriui išsisklaidžius slapsčiausi vienas pas ūkininkus. Pasakiau, kad nežinau nei tų žmonių pavardžių, nei kaimų pavadinimų. „Kodėl tuomet tave maitino ūkininkai, juk tu nesi lietuvis?“ – šis klausimas mane sutrikdė. Juk negalėjau jam pasakyti, kad lietuviai mus, vokiečius, vertino labiau nei rusus. Tačiau manau, kad jis pats tai puikiai suprato.

Per kitus tardymus prisipažinau, kad 1946 m. pavasarį vėl prisijungiau prie partizanų būrio. Kapitonas Glasseris paklausė, kodėl, o aš atsakiau: „Visi ūkininkai tiesiog bijojo mane slėpti.“ Taip pat pasakiau, kad vietiniai mane priglausdavo daugiausia tik vienai nakčiai ir vienai dienai.

Per pirmąją apklausą supratęs, kad kapitonas Glasseris yra žydas, maniau, jog jis bus kupinas neapykantos vokiečiams dėl visų nacių režimo piktadarybių jo tautai. Tikėjausi visokių priekabių, tačiau taip nenutiko. Jis man net nesudavė, kitaip nei kiti karininkai. Manau, kad jis man nejautė gailesčio, bet galbūt matė mano sunkaus likimo paženklintą veidą. Pirmiausia tardytojas paklausė, kodėl tapau kariu ir ar tarnavau *SS* pajėgose. Į šį klausimą galėjau sąžiningai atsakyti: „Ne.“

Tik po kelių apklausų jis pagaliau priėjo prie esmės. Dabar tardytojas jau buvo labai susidomėjęs: „Kodėl tu įstojai į banditų būrį?“ Terminas „banditai“ manęs nė kiek netrikdė, nes jau buvau prie jo pripratęs. „Ūkininkai bijojo mane priimti“, – atsakiau. Mane stebino, kad jis nieko neklausinėjo apie Antano partizanų būrį, už kurio vado galvą vis dėlto buvo paskirta 50 000 rublių premija. Tačiau jam labai rūpėjo gauti informacijos apie *Genio* būrį. Jį domino, kiek žmonių būrį sudarė, o labiausiai norėjo sužinoti jų vardus ir pavardes. Į šį klausimą galėjau atsakyti tik tiek, kad tikrųjų vardų nežinau. Tai buvo tiesa, be to, ir pats nenorėjau jų žinoti. Kaip jau minėjau, kiekvienas partizanas turėjo slapyvardį, ir man to visiškai užteko. Jis taip pat norėjo sužinoti, kur būrys slėpėsi ir pas ką apsistodavo. Galėjau pasakyti tik tiek, kad partizanų veiklos teritorija apėmė miškus tarp Tauragės, Šilalės ir Skaudvilės – plotą, besitęsiantį apie 30 kilometrų. Žinoma, Glasseris klausė, iš kur gaudavome maisto. Atsakiau, kad maisto produktus rekvizuodavome iš kolchozų ir ūkininkų. Jis pareikalavo nurodyti šiuos ūkininkus ir jų gyvenamąsias vietas. Atsakiau, kad to negaliu padaryti, nes atvykdavome

naktį ir taip pat tamsoje, prieš aušrą, išvykdavome.

Vėliau jis pradėjo klausinėti apie susišaudymus su *NKVD*. Vengiau šios temos ir tikinau, kad man tiesiog pasisekė – mano būrys niekada tokiuose susirėmimuose nedalyvavo. Taip pat dėsčiau, jog partizanų dalinių sudėtis dažnai keisdavosi, o kovotojai vengdavo atvirų kautynių. Pridūriau, kad, mano nuomone, susišaudymų vengė abi pusės, nes sovietai bijojo mūsų taip pat, kaip mes bijojome jų. Į šį teiginį tardytojas niekaip nesureagavo. Susidarė įspūdis, kad kapitonas Glasseris buvo supratingesnis, nei tikėjausi, ir jam terūpėjo tik kuo greičiau prastumti tarnybos valandas. Tačiau tai buvo tik apgaulinga iliuzija...

Per vieną iš apklausų tardytojas ilgai vartė bylas, o paskui pareiškė žinantis, kad kažkada ilgai buvau apsistojęs vienoje vietoje. Išsigandęs dvejojau ir viską neigiau. Tuomet jis surimtėjo: „Jei neprisipažinsi, pasirūpinsiu, kad patektum ten, iš kur sklinda naktiniai šauksmai. Ar kada nors jų klauseisi?“ Patvirtinau, kad taip. Tuomet jis baigė: „Mes dar pasikalbėsime. Pagalvok apie mano klausimus!“

Tuo metu jau buvo 1949 m. balandžio pradžia. Po dviejų dienų mane vėl išsivedė į tardymą. Vos man atėjus, kapitonas Glasseris griežtai pareiškė, kad šįkart nori išgirsti tiesą. Per šias dvi dienas ir dvi naktis buvau sukūręs planą pasakyti pusiau tiesą. Taigi paminėjau Juozą Montvydą – žmogų, pas kurį kartais apsistodavau kelioms dienoms. Partizanai žinojo, kad jis buvo sovietų informatorius, o šis žinojo, kad partizanai tai žino, todėl bijojo ką nors tiesiogiai išduoti – puikiai suprato, ką tokiu atveju partizanai su juo padarytų. Tardytojas tarstelėjo: „Na, bent jau kažkas!“ – ir užsirašė Juozo vardą, pavardę bei kaimą. Tardymas netikėtai greitai baigėsi. Man liepė grįžti į kamerą, tačiau Glasseris grėsmingai pridūrė, kad kitą kartą tikisi išgirsti dar daugiau.

Naktį, negalėdamas užmigti, galvojau, kaip galėčiau apsaugoti gerus žmones, kurie man tiek padėjo. Bet kaip tai padaryti?

Tada man šovė mintis paminėti vieną seną moterį – Emiliją, pas kurią buvau slapstęsis. Šventai tikėjau, kad dėl itin garbaus amžiaus sovietai jos nelies. Po dviejų dienų padėtis tapo rimta. Glasseris rėžė tiesiai: „Arba dabar pasakysi tiesą, arba imsiuosi kitų priemonių!“ Buvo nesunku atspėti, ką jis turėjo omenyje. Dar šiek tiek dvejojau, bet galiausiai pasakiau, kad buvau apsistojęs pas senutę vardu Emilija. Šis mano prisipažinimas iškart buvo užfiksuotas protokole – užrašyti Emilijos vardas ir kaimas, kuriame ji gyveno.

Po šio tardymo daugiau nei savaitę buvau paliktas ramybėje. Tačiau vieną rytą mane vėl išsivedė į tardytojo kabinetą. Pirmasis Glasserio klausimas buvo, ar laikysiuosi savo paskutinių parodymų. Atsakiau trumpai: „Taip.“ Tada jis atidarė duris ir į kabinetą įvedė mano minėtą sovietų informatorių Juozą Montvydą ir senutę Emiliją. Prasidėjo akistata.

Pirmiausia Glasseris paklausė J. Montvydo: „Ar pažįstate šį vyrą?“ – ir bedė pirštu į mane. Montvydas paneigė: „Ne, šio vyro nepažįstu ir niekada nemačiau.“ Tada įsiterpiau aš: „Negi neprisimeni, kaip pats atnešei man valgyti į klojimą, kur slėpiausi ant šieno, o tavo žmona bijojo užlipti kopėčiomis? O kai statėte naują namą, ar ne tu priglaudei mane palėpėje?“

Lietuvos ypatingajame archyve saugoma *MGB* sudaryta prisiminimų autoriaus Adelberto Lohro baudžiamoji byla.

Montvydas išbalo. Glasseris paklausė: „Ar tai tiesa?“ Montvydas ilgai dvejojo, bet galiausiai viską pripažino. Jis taip pat prisipažino, kad pas jį dažnai išbūdavau tris ar keturias dienas, kartais net ištisą savaitę.

Tada Glasseris atsigręžė į senutę. Ši iškart pradėjo verkti. Kad ir ko tardytojas jos klausė, ji visada atsakydavo „taip“, nors kartais tai visai neatitiko tiesos. Glasseris suprato, kad moteris visiškai sutrikusi. Ji nuolat verkė ir kartojo: „Ar dabar man teks mirti kalėjime?“ Glasseris netgi mėgino ją nuraminti: „Ne, ne!“ Paskui juos abu išvedė.

O man beliko tikėtis, kad abu jie galės grįžti namo – juk Montvydas buvo *NKVD* informatorius, o Emilija – tokia sena, varginga ir palūžusi, kad *NKVD* iš jos nebūtų jokios naudos. Vis dėlto labai graužiausi, kad tardomas ištariau šios senutės vardą.

* * *

Vėl atėjo pavasaris. Rūsyje įrengtoje kameroje beveik niekas nepasikeitė. Kiekvieną dieną gaudavau tą pačią vos šiltą kruopų sriubą su keliais žuvies kaulais ir lipnios, drėgnos duonos gniužulą.

Gegužės 9 d. prieš pat pietus mane išvedė iš kameros. Galvojau, kad sovietams minint gegužės 9-ąją, Vokietijos kapituliacijos dieną, jie, kaip nugalėtojai, mane nuves į miestą ir surengs viešą gėdos akciją priešais milicijos pastatą. Tokius parodomuosius spektaklius čekistai rengdavo dažnai. Bet viskas vyko kitaip. Mane nuvedė į viršų, į didelį kambarį. Prie ilgo stalo sėdėjo penki aukšto rango karininkai, o už jų ant sienos kabojo didelė raudona vėliava su kūju ir pjautuvu. Turėjau atsisėsti ant kėdės. Man paaiškino, kad čia vyks karinis tribunolas – mano teismas. Buvo pasakyta, kad du karininkai bus mano gynėjai. Tada perskaitė kaltinamąjį aktą – pirmiausia rusų, paskui lietuvių kalba. Man buvo pateikti kaltinimai pagal rusijos baudžiamojo kodekso 58-ąjį straipsnį: tėvynės išdavystė (2 punktas); pasipriešinimas valstybės valdžiai ir teroras (8 punktas) bei dalyvavimas antisovietinės organizacijos veikloje (11 punktas). Teisiškai pagal šį 58-ąjį straipsnį jie manęs iš viso neturėjo teisti, nes aš juk nebuvau Sovietų Sąjungos pilietis. Tie du tariami gynėjai man visiškai nepadėjo, nes jie taip pat buvo kaltintojų pusėje. Ceremonija truko apie pusvalandį. Pabaigoje buvo perskaitytas nuosprendis ir bausmės dydis. Tačiau savo likimą puikiai žinojau dar prieš atvesdinant mane į „teismo salę“. Man skyrė 25 m. bausmę sunkiųjų priverstinių darbų lageriuose Sibire. Turėjau pasirašyti, kad su nuosprendžiu sutinku. Jei būčiau atsisakęs pasirašyti, teisėjai mane būtų privertę tai padaryti. Iš tiesų tai buvo keistas jausmas – akimirksniu mintyse paskaičiavau, kuriais metais grįšiu namo ir kiek metų tada man bus. Būčiau grįžęs namo 1974-aisiais, būdamas 53-ejų. Jei apskritai išgyvenčiau... Bolševikų režimui reikėjo pigios darbo jėgos! Taip jie tiesiog pildydavo darbo stovyklas. Žmones dažniausiai išveždavo į atšiauriausio klimato kraštus, kur išgyventi buvo be galo sunku. Kaip buvo žinoma, taip jau būdavo dar caro laikais, tik tuomet į Sibirą dažniausiai varydavo kriminalinius nusikaltėlius. Bet ir tais laikais valdžia puikiai žinojo, kaip žmones engti bei kankinti. Rytuose žmogus juk niekuomet nebuvo žmogus – tik statistinis numeris. Žmonių gyvybių jie tiesiog nevertino.

* * *

Tik apie birželio vidurį mane vėl išvedė iš kameros. Šįkart įsakė pasiimti visus savo daiktus – turėjau tik odinę striukę ir medinį šaukštą. Iš pradžių maniau, kad perkels į kitą kamerą, tačiau rusas tik parodė ranka į galinį išėjimą. Kai išėjau į kiemą, pamačiau stovintį sunkvežimį. *Kuzave* nugaromis

Šilutės kalėjimas, kuriame 1949 m. buvo kalinamas prisiminimų autorius Adelbertas Lohras. Oficialus kalėjimo pavadinimas 1949 m. buvo Lietuvos SSR *MVD* (Vidaus reikalų ministerijos) kalėjimas Nr. 8.

į kabiną sėdėjo trys kaliniai, aplink buvo keli automatais ginkluoti kareiviai. Man įsakė lipti į mašiną. Kadangi pats to padaryti nepajėgiau, vienas iš rusų man padėjo – žinoma, nė kiek ne švelniau nei praėjusį kartą. Turėjau atsisėsti taip pat kaip ir kiti. Tada į *kuzavą* sulipo automatininkai. Taigi pabėgti nebuvo įmanoma. Kalėjimo vartai atsidarė, ir mes pajudėjome link išvažiavimo iš miesto. Kelionės tikslas liko nežinomas, o tarpusavyje kalbėti mums iš karto griežtai uždraudė. Po pusvalandžio pradėjo lyti. Sargybiniai apsivilko palapinsiaustes, o mus, vargšus, labai greitai perlijo kiaurai.

Kratymasis neasfaltuotais, duobėtais keliais tęsėsi apie dvi valandas. Galiausiai pasiekėme mažą miestelį, kuriame stovėjo didelis raudonų plytų pastatas. Sunkvežimis sustojo prie įvažiavimo, vartai atsivėrė ir mes vėl patekome už grotų. Mus nuvedė į didelę patalpą ir užtrenkė duris. Dabar galėjome kalbėtis tarpusavyje. Vienas lietuvis sakė, kad tai Šilutė – buvęs vokiečių Heydekrug (lietuviškai Šilokarčiamos) miestas.

Šioje patalpoje prabuvome apie valandą, o tada mus išskirstė po kameras. Patekau į patalpą, kurioje jau buvo du lietuviai. Abu jie taip pat buvo nuteisti 25 m. ir jau ilgą laiką laukė, kas bus toliau.

Po kurio laiko atsidarė kameros durys – į vidų įėjo du sovietų karininkai ir moteris, vilkinti rusišką uniformą, taip pat karininkė. Jie paklausė mano vardo. Kai jį pasakiau, moteris sušuko: „Ach, vokietis!“ Ji pažvelgė man į akis, tada nužvelgė mane nuo galvos iki kojų ir pasakė vienam iš karininkų: „Papildoma mityba.“ Moteris buvo gydytoja, manau, ji matė, kad esu visiškai išsekęs. Po keturių su puse mėnesio tardymų kalėjime kitaip ir negalėjo būti. Širdyje labai džiaugiausi, kad ši moteris, nors ir buvo rusė, *NKVD* karininkė, bet mano atžvilgiu parodė tokį žmogišką supratingumą. Kai karininkai ir gydytoja išėjo, o kameros durys vėl užsitrenkė, kiti du likimo draugai patvirtino, kad gydytoja man buvo labai palanki. Paprastai tokiu dosnumu ji nepasižymėdavo.

Mes dar ilgai šnekučiavomės. Vienas iš kameros draugų Morzės abėcėle iš karto pranešė kaimynams apie naują atvykėlį – mane.

* * *

Šis oficialus valstybinis kalėjimas Šilutėje man tapo ilgesne „stotele“. Gyvenimas čia buvo monotoniškas. Naktimis vyravo ramybė, kitaip nei Tauragėje, kurioje buvo tardymo izoliatorius, tad dėl naktinių apklausų ir kankinimų ten būdavo baisiai neramu. O Šilutėje kalėjo jau nuteisti „liaudies priešai“, todėl tiek dienomis, tiek naktimis buvo gana ramu. Vyravo monotonija, kurią kartais „praskaidrindavo“ tik kalinių apžiūros ir kratos. Maistas irgi buvo vienodas, bet vis dėlto nepalyginti geresnis nei Tauragėje.

Tarp kalinių nuolat virė kalbos bei spėlionės, kur jie bus *NKVD* išsiųsti, nes dauguma (galima sakyti visi) buvo nuteisti priverstinių darbų lageriuose bausmėmis.

Kameroje visada buvo tvanku. Šiame kalėjime nebuvo išėjimo į kiemą, niekas iš mūsų nežinojo, kodėl. Vasaros mes nematėme. Galėjome tik spoksoti į keturias sienas. Taip prabėgo mano jaunystė. Galima sakyti, kad be kaltės papuolėme į šį baisų pragarą, viską lėmė prakeiktas karas.

* * *

Rugpjūčio pradžioje daug kas pasikeitė. Iš kamerų vis išvesdavo kalinius – visi jie privalėjo pasiimti skurdžią savo mantą. Iš mano kameros taip pat vieną išsivedė, tad galiausiai likome tik dviese. Kur buvo išvežami vyrai, negalėjome net nuspėti. Rugpjūčio viduryje atėjo ir mano eilė. Mane nuvedė laiptais žemyn į kalėjimo kiemą. Ten stovėjo brezentu dengtas sunkvežimis. Liepė įlipti. *Kuzave* buvo įrengtos keturios suolų eilės ir ten jau sėdėjo kalinių, bet dar daugiau jų atvedė vėliau, kol užpildė visas vietas. Maždaug per metrą nuo *kuzavo* galo buvo įrengtos geležinės grotos su durimis. Iš abiejų jų pusių stovėjo po kėdę, kur įsitaisė du automatais ginkluoti enkavėdistai. Kabinoje, be vairuotojo, taip pat sėdėjo du ginkluoti rusai. Sunkvežimis dar gerą pusvalandį stovėjo kalėjimo kieme, kol galiausiai pajudėjo. Kur mus vežė? Niekam nebuvo pasakyta, be to, vėl griežtai galiojo įprastas draudimas kalbėtis.

Važiavome labai ilgai. Laikrodžių neturėjome, tad beliko tik spėlioti, kiek praėjo laiko. Enkavėdistai, priešingai, beveik visi turėjo po laikrodį – daugiausia atimtų iš vokiečių karių, kai šiuos paėmė į nelaisvę. Pagaliau po ilgos kelionės pasiekėme Vilnių, o ten mus uždarė į milžinišką kalėjimą. Visus jo langus dengė įstrižai prikaltos lentos. Iš patalpų, į kurias mus išskirstė, buvo matyti tik grotos ir tie lentų užtvarai.

Mane nuvedė į didelę patalpą, kurioje buvo apie 70 kalinių. Visi gulėjo tiesiog ant grindų. Vos man atėjus, vienas iš kalinių parodė vietą, kur galėjau atsisėsti ar atsigulti. Kitas likimo brolis iškart priėjo ir ėmė klausinėti, už ką esu suimtas. Nebeturėjau ko slėpti, todėl papasakojau jam viską apie savo gyvenimą Lietuvoje 1944–1949 metais. Prisipažinau, kad kartu su partizanais kovojau už Lietuvos laisvę. Mano pašnekovas garsiai atpasakojo šią istoriją kitiems kaliniams, o šie labai atidžiai klausėsi. Galiausiai jis paprašė kitų parūpinti audeklo – ir jo gavo. Iš to audeklo kažkas nagingas greitai pasiuvo nedidelį maišą, kurį man beveik iškilmingai įteikė, kai tik darbas buvo baigtas. Daug kas man dovanojo džiovintos duonos ir sūrio. Taigi labai greitai turėjau pilną maišą maisto. Visi kaliniai buvo lietuviai – jie man rodė didelę užuojautą ir supratingumą.

Vieną gražų rugpjūčio sekmadienio rytą mums liepė skubiai susirinkti savo mantą. Supratome, kad vėl viskas keisis – mes nemokamai vykstame į Sibirą. Aplink – gausiai ginkluoti čekistai, visur automatiniai ginklai, kulkosvaidžiai ir šunys. Iš kalėjimo kiemo mus pėsčiomis nuvarė į geležinkelio prekių stotį, o ten sugrūdo į gyvulinius vagonus... ■

Parengė Dalius Žygelis ir Imantas Tamošauskas

Tęsinys kituose KARIO numeriuose

Lietuvos centrinio valstybės archyvo, Lietuvos ypatingojo archyvo ir privačių kolekcijų nuotr. ir dok.

Ramūno Vaitkaus pieš.

Paskutinė dvikova

1938-ųjų Lenkijos ultimatumas ir grasinimai nepriklausomai Lietuvai, iš visų pusių tykantys pavojai lietuviams buvo sunkiai pakeliama psichologinė našta: tuo metu ypač reikėjo kokio nors didvyriško gesto. Toks ženklas buvo 1938 m. gegužės 1 d. įvykusi lietuvio Prano Žižmaro ir Vilniaus lenko dvikova okupuotame Vilniuje. Ši dvikova buvo kitokia – P. Žižmaras kovėsi ne dėl savo orumo, ne dėl žaviosios damos, o dėl paniekintos Tėvynės ir lietuvių garbės.

1938 m. kovo 17 d. Vilniaus lenkai mitingavo, grasino Kauno Lietuvai karu. Aršūs *endekai* (radikali nacionalistinė partija) rėžė kalbas, vienas jų J. Chom-Chomskis buvo jų tribūnas. Mitinge išvadinęs lietuvius neužaugomis ir menkystomis, J. Chom-Chomskis su draugais nuėjo švęsti pergalės į restoraną. Veikiai čia įėjo lietuvis skautas, Vytauto Didžiojo gimnazijos mokytojas P. Žižmaras, ir nuščiuvusioje salėje skėlė oratoriui simbolinį antausį, metė pirštinę, įteikė vizitinę kortelę – toks buvo ritualas kviečiant į dvikovą. Buvo sutarta kautis kardais. Pranas nemokėjo kautis karišku kardu. Ir štai – nelauktas posūkis: jį treniruoti buvo nusamdytas lenkų karininkas.

Dvikovos vieta – tuo metu buvusi Polonijos salė priešais Bernardinų sodo vartus. Dvikova vyko iki trijų raumenų pažeidimo. Pirmam kentėti teko P. Žižmarui. Jam nežymiai buvo nubrozdinta krūtinė. Po pertraukos pasisekė Pranui. Jis lenkui prakirto antakį, įpjovė rankos raumenį ir pažeidė šonkaulį. Dvikova buvo sustabdyta. Laimėtoju buvo pripažintas Pranas.

Dvikovą nepriklausomoje Lietuvoje išgarsino spauda ir radijas. Tų pačių metų vasarą Kaune vyko olimpiada. Joje dalyvavo ir grupė sportininkų iš Vilniaus su skautu P. Žižmaru. Kauniečiai Praną sutiko kaip didvyrį. Jis nuo stoties buvo nešamas ant rankų iki varžybų vietos. O Vilniuje buvo stengiamasi dvikovą nuslėpti, tardomi abu dalyviai dvikovos faktą neigė, nes dvikovos buvo draudžiamos.

Šaltinis: MARECKAITĖ, Gražina. *Debesų karžygys: legenda apie Praną Žižmarą*. Vilnius: Kultūros barai, 2007.